

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Richard Demjanenko

**Vývoj stranického systému v České republice
a Polsku po roce 1989 – vliv volebního
systému (komparace)**

Diplomová práce

Praha 2014

Autor práce: **Richard Demjanenko**

Vedoucí práce: **PhDr. Josef Mlejnek, Ph.D.**

Datum obhajoby: 2014

Bibliografický záznam

DEMJEANENKO, Richard. *Vývoj stranického systému v České republice a Polsku po roce 1989 – vliv volebního systému (komparace)*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociální věd, Institut politologických studií, 2014. 68 s. Vedoucí diplomové práce PhDr. Josef Mlejnek, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne

Richard Demjanenko

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval PhDr. Josefu Mlejnkovi, Ph. D. za jeho pomoc při zpracovávání této práce.

Obsah

SEZNAM TABULEK	2
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	3
ÚVOD	4
ANALYTICKÁ KRITÉRIA	6
1.1 KVALITATIVNÍ HLEDISKO ANALÝZY	7
1.1.1 <i>Bipartismus</i>	9
1.1.2 <i>Umírněný pluralismus</i>	10
1.1.3 <i>Polarizovaný pluralismus</i>	11
1.1.4 <i>Atomizovaný systém</i>	12
1.1.5 <i>Systém predominantní strany</i>	12
TEORETICKÝ KONCEPT KONFLIKTNÍCH LINÍ	14
2.1 STEIN ROKKAN	14
2.2 DALŠÍ VÝVOJ KONCEPTU KONFLIKTNÍCH LINÍ	17
2.3 KONFLIKTNÍ LINIE V POSTKOMUNISTICKÝCH SYSTÉMECH	19
VÝVOJ STRANICKÉHO SYSTÉMU ČESKÉ REPUBLIKY	24
3.1 LISTOPAD 1989 – ČERVEN 1990	24
3.2 PARLAMENTNÍ VOLBY 1990 – PARLAMENTNÍ VOLBY 1992	26
3.3 PARLAMENTNÍ VOLBY 1992 – VOLBY DO PS PČR V ROCE 1996	27
3.4 PARLAMENTNÍ VOLBY 1996 – PŘEDČASNÉ PARLAMENTNÍ VOLBY 1998	28
3.5 PŘEDČASNÉ PARLAMENTNÍ VOLBY 1998 – PARLAMENTNÍ VOLBY 2002	30
3.6 PARLAMENTNÍ VOLBY 2002 – PARLAMENTNÍ VOLBY 2006	33
3.7 PARLAMENTNÍ VOLBY 2006 – PARLAMENTNÍ VOLBY 2010	34
3.8 PARLAMENTNÍ VOLBY 2010 – PŘEDČASNÉ PARLAMENTNÍ VOLBY 2013	36
3.9 PŘEDČASNÉ PARLAMENTNÍ VOLBY 2013	38
VÝVOJ STRANICKÉHO SYSTÉMU POLSKÉ REPUBLIKY	40
4.1 PARLAMENTNÍ VOLBY 1989 – PARLAMENTNÍ VOLBY 1991	41
4.2 PARLAMENTNÍ VOLBY 1991 – PŘEDČASNÉ PARLAMENTNÍ VOLBY 1993	43
4.3 PŘEDČASNÉ PARLAMENTNÍ VOLBY 1993 – PARLAMENTNÍ VOLBY 1997	44
4.4 PARLAMENTNÍ VOLBY 1997 – PARLAMENTNÍ VOLBY 2001	46
4.5 PARLAMENTNÍ VOLBY 2001 – PARLAMENTNÍ VOLBY 2005	48
4.6 PARLAMENTNÍ VOLBY 2005 – PŘEDČASNÉ PARLAMENTNÍ VOLBY 2007	50
4.7 PŘEDČASNÉ PARLAMENTNÍ VOLBY 2007 – PARLAMENTNÍ VOLBY 2011	51
4.8 PARLAMENTNÍ VOLBY 2011	51
VOLEBNÍ SYSTÉMY ČESKÉ A POLSKÉ REPUBLIKY VE SROVNÁNÍ	53
5.1 VÝVOJ VOLEBNÍHO SYSTÉMU DO POSLANECKÉ SNĚMOVNY (ČESKÉ NÁRODNÍ RADY)	53
5.2 VÝVOJ VOLEBNÍHO SYSTÉMU DO SEJMU	54
KONFLIKTNÍ LINIE V ČESKÉ A POLSKÉ REPUBLICI VE SROVNÁNÍ	58
ZÁVĚR	62
SUMMARY	64
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	65
DOKUMENTY:	67

Seznam tabulek

Tabulka č. 1: <i>Národní a průmyslová revoluce a konfliktní linie</i>	16
Tabulka č. 2: <i>Hlavní linie transformace</i>	21

Seznam použitých zkratk

ANO (ANO 2011) – Akce nespokojených občanů 2011
AWS – Volební akce solidarita (Akcja Wyborcza Solidarność)
BBWR – Walesův bezpartijní blok na podporu reforem (Bezpartyjny Blok Wspierania Reform)
BIS – Bezpečnostní informační služba
DEU – Demokratická unie
DL ČSFR – Demokratická levice Československé federativní republiky
ČSFR – Československá federativní republika
ČSL – Československá strana lidová
ČSS – Československá strana socialistická
ČSSD – Česká strana sociálně demokratická
HSD-SMS - Hnutí za samosprávnou demokracii - Společnost pro Moravu a Slezsko
KAN – Klub angažovaných nestraníků
KDU – Křesťanská demokratická unie
KPN – Konfederace nezávislého Polska (Konfederacja Polski Niepodległej)
KSČ – Komunistická strana Československa
KSČM – Komunistická strana Čech a Moravy
KSS – Komunistická strana Slovenska
LB – Levý blok
LIDEM – Liberální demokraté
LPR – Liga polských rodin (Liga Polskich Rodzin)
LSU – Liberální sociální unie
MN – Německá menšina (Mniejszość Niemiecka)
ODA – Občanská demokratická aliance
ODS – Občanská demokratická strana
OH – Občanské hnutí
OF – Občanské fórum
PD – Demokratická strana (Partia Demokratyczna)
PiS – Právo a spravedlnost (Prawo i Sprawiedliwość)
PO – Občanská platforma (Platforma Obywatelska)
PS ČR – Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky
PSL – Polská lidová strana (Polskie Stronnictwo Ludowe)
PZPR – Polská sjednocená dělnická strana (Zjednoczona Partia Robotnicza)
ROP – Hnutí obnovy Polska (Ruch Odbudowy Polski)
RP – Palikotovo hnutí (Ruch Palikota)
SDPL – Sociální demokracie Polska (Socjaldemokracja Polska)
SDL – Svaz demokratické levice (Sojusz Lewicy Demokratycznej)
SPR-RSČ – Sdružení pro republiku - Republikánská strana Československa
SZ – Strana zelených
TOP 09 – Tradice, Odpovědnost, Prosperita 2009
UD – Demokratická unie (Unia Demokratyczna)
UP – Unie práce (Unia Pracy)
ÚOOZ – Útvar pro odhalování organizovaného zločinu Policie ČR
US – Unie svobody
UW – Unie svobody
VV – Věci veřejné

ÚVOD

Pád komunistických režimů východní Evropy v roce 1989 znamenal pro československou i polskou společnost novou etapu existence státu. Obě země stály před nelehkými transformačními procesy, ke kterým bylo v řadě případů přistupováno odlišným způsobem. Vedle ekonomické, sociální a mezinárodně-politické transformace probíhala, pro účely mé práce nejvýznamnější, transformace nesoutěživého stranického systému v soutěživý.

Hlavním cílem této diplomové práce je popsat vývoj stranických systémů na úrovni dolních komor parlamentu v kombinaci s nastavením volebního systému a jeho zpětné vazby vůči zkoumaným stranickým systémům. Dalším cílem bude výzkum vlivu konkrétní podoby volebního systému na zkoumané stranické systémy. Hlavním kritériem této komparace bude míra vlivu volebního systému na zvyšování či redukci počtu stran v daném systému, přítomnost antisystémových stran, vnitřní struktura a povaha relevantních stran. V průběhu své práce se budu dále zabývat eventuelními (dis)proporčními účinky zkoumaných volebních systémů na systémy stranické.

Pro co nejlepší vysvětlení dynamiky soupeření a konfliktů mezi politickými stranami v rámci obou zkoumaných stranických systémů využiji, kromě níže uvedených kvalitativních a kvantitativních metod, teoretický koncept konfliktních linií autorů V. Hlouška a L. Kopečka.¹ V tomto případě se jedná o „upravenou“ variantu přihlížející ke specifickým vlastnostem zkoumaných zemí v regionu. Pro případ vývoje Československa, později České republiky a Polské republiky považuji koncept konfliktních linií v „postkomunistických“ systémech za nejvhodnější pro vysvětlení vývoje a štěpení stranických systémů. Ve své práci tedy nemohu nezmínit teoretické základy původní teorie „cleavages“ autorů S. Rokkana a S. M. Lipseta.²

Jak jsem již nastínil výše, budu pro klasifikaci obou stranických systémů využívat kvalitativních i kvantitativních postupů. V rámci kvalitativního přístupu využiji nejznámějších typologií soutěživých stranických systémů Jeana Blondela³ a

¹ HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L. *Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita, 2004.

² ROKKAN, S., LIPSET, S. M. *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York: Free Press, 1967.

³ BLONDEL, J. *Party Systems and Patterns of Government in Western Democracies*. In: *Canadian Journal of Political Science/Revue canadienne de science politique* 1 (2): 183-203.

Giovanniho Sartoriho⁴. Ač teorii Jeana Blondela nebudu přímo aplikovat na zkoumané stranické systémy, nemohu ji opomenout v teoretické části své práce, protože z ní vychází poněkud sofistikovanější způsob typologizace Giovanniho Sartoriho. V rámci co nejdůležitější analýzy obou systémů tak využiji přístupu Giovanniho Sartoriho, jehož typologizace zahrnuje nejen početní hledisko, ale zároveň vyjadřuje míru polarizace uvnitř stranického systému.

K vyjádření míry roztržičnosti či naopak koncentraci zkoumaných stranických systémů využiji obecně přijímaných kvantitativních metod – indexu efektivního počtu stran (R. Taagepera, M. Shugart⁵) a indexu fragmentace D. Raeho.⁶

Oba zkoumané státy využívají k volbám do dolních komor parlamentu listinný poměrný systém s odlišně nastavenými hlavními proměnnými. V průběhu své práce tak krátce zmíním teoretické výstupy týkající se právě listinných poměrných systémů.

Hypotézou této práce je, že zkoumané stranické systémy se ve stejném časovém období, v těsné geografické blízkosti a s podobně se profilujícím (předcházejícím) komunistickým režimem, vyvíjely z větší části odlišným způsobem. Následující hypotézou této práce je, že nastavení volebního systému bylo v určitých etapách vývoje daných stranických systémů významným faktorem k jejich roztržičnosti či koncentraci. Vedlejší otázkou této práce je, zda se bude význam volebního inženýrství v České republice a Polské republice zvyšovat nebo snižovat.

Pro dostatečnou vyváženost zdrojů použiji práce polské (zejména K. Jasiewicz⁷; K. Kowalczyk a Ł. Tomaszak⁸; A. Szczerbiak^{9,10}; J. Wiatr¹¹; G. Zubrzycki¹² a další) i

⁴ SARTORI, G. *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*. Praha: CDK, 2005.

⁵ TAAGEPERA, R., SHUGART, M. S. *Seats and Votes: The Effects and Determinant of Electoral Systems*. New Haven: Yale University Press, 1989.

⁶ RAE, D. W. *The Political Consequences of Electoral Laws*. New Haven: Yale University Press, 1971.

⁷ JASIEWICZ, K. Knocking on Europe's Door. Voting Behavior in the EU Accession Referendum in Poland. In: *Problems of Post-Communism*, Vol. 51, No. 5, (září/říjen 2004), s. 34–44.

⁸ KOWALCZYK, K., TOMASZAK, Ł. (eds.) *Partie i system partyjny w Polsce*. Stan i perspektywy. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2007. 113–129.

⁹ SZCZERBIAK, A. Old and New Divisions in Polish Politics: Polish Parties' Electoral Strategies and Bases of Support. In: *Europe-Asia Studies*, Vol. 55, No. 5, (červen 2003), s. 729–746.

¹⁰ SZCZERBIAK, A. 'Social Poland' Defeats 'Liberal Poland'? The September–October 2005 Polish Parliamentary and Presidential Elections. In: *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 23, No. 2, (červen 2007), s. 203–232.

¹¹ WIATR, J. (ed.) *Demokracja Polska, 1989–2003*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, 2003.

¹² ZUBRZYCKI, G. "We, the Polish Nation": Ethnic and Civic Visions of Nationhood in Post-Communist Constitutional Debates. In: *Theory and Society*, Vol. 30, No. 5, (srpen 2001), s. 629–668.

tuzemské provenience (zejména S. Balík a V. Havlík¹³; L. Cabada a V. Dvořáková¹⁴; P. Fiala a R. Herbut¹⁵; J. Honajzer¹⁶; V. Hloušek¹⁷; M. Kubát^{18,19,20}; P. Pšejja²¹; M. Strmiska, V. Hlouška, L. Kopeček a R. Chytílek²²). Pro doplnění a souhrnné analýzy využívám i výzkumy mezinárodní (K. Benoit a J. Hayden²³; K. Chan²⁴; M. Fleming²⁵ aj.), výsledky voleb z let 1990 – 2013 přebírám z národních statistických úřadů.

Celkově se jedná o synchronní komparaci dvou podobných systémů, které pojí kulturní blízkost, zkušenost s nedemokratickým režimem a nesoutěživými volbami, ekonomická transformace z centrálně-řízené ekonomiky v ekonomiku tržní a diskuze ohledně vyrovnání se s minulostí.

Analytická kritéria

Jak jsem již naznačil v úvodu své práce, budu k analýze fungování českého a polského stranického systému po roce 1989 využívat kvalitativních i kvantitativních metod. Z prvních jmenovaných metod použiji teoretických výstupů a typologií Jeana Blondela a Giovanniho Sartoriho. Metody Blondela a Sartoriho jsou pro účely této práce částečně přijatelné z hlediska jejich celkové propracovanosti, oborové rozšířenosti a uspokojivé přijatelnosti v rámci politologického oboru. Jako jistou protiváhu „tradičních“ typologií Blondela a Sartoriho uvedu teoretický koncept štěpících linií ve společnosti – cleavages autorů S. Rokkana a S. Lipseta. Tato teorie klade důraz na jisté kauzality ve vztahu

¹³ BALÍK, S., HAVLÍK, V. A KOL. *Koaliční vládnutí ve střední Evropě (1990-2010)*. Brno: Masarykova univerzita, 2011.

¹⁴ CABADA, L., DVOŘÁKOVÁ, V. A KOL. *Komparace politických systémů III*. Praha: VŠE, 2004.

¹⁵ FIALA, P., HERBUT, R. A KOL. *Středoevropské systémy politických stran-Česká republika, Maďarsko, Polsko a Slovensko*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2003.

¹⁶ HONAJZER, J. *Občanské fórum: vznik, vývoj a rozpad*. Praha: Orbis, 1996.

¹⁷ HLOUŠEK, V. Konfliktní linie v „postkomunistických“ systémech politických stran. *Politologický časopis*, Vol. VII, n. 4, s. 374-377.

¹⁸ KUBÁT, M. *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004.

¹⁹ KUBÁT, M. *Demokracie v Polsku: politický systém Polské republiky (1989-2005)*. Praha: SLON, 2005.

²⁰ KUBÁT, M. *Vývoj a proměny státního zřízení Polska ve 20. Století – Institucionálně politická studie*. Praha: Dokořán, 2006.

²¹ PŠEJJA, P. *Stranický systém České republiky – Politické strany a jejich vývoj 1989-1998*. Brno: CDK, 2005.

²² STRMISKA, M., HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L., CHYTÍLEK, R. *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, 2005.

²³ BENOIT, K., HAYDEN, J. Institutional Change and Persistence: The Evolution of Poland's Electoral System, 1989-200. In: *The Journal of Politics*, Vol. 66, No. 2 (květen 2004), s. 396-427.

²⁴ CHAN, K. Structuralism versus Internationalism in Post-Communist Party System Evolution: The Polish Case. In: *Party Politics*. Vol. 7, No. 5, s. 605-619.

²⁵ FLEMING, M. The 2005 Parliamentary and Presidential Elections in Poland: The Geography of Abstention. In: *Debatte*, Vol. 14, No. 2 (srpen 2006), s. 92-118.

působení sociálních štěpících linií – vznik politických stran. V souvislosti s touto teorií budu na zkoumané stranické systémy aplikovat její „postkomunistickou“ variantu pro státy střední a jihovýchodní Evropy autorů V. Hlouška a L. Kopečka.

Nezákladnější typologii stranických systémů můžeme pozorovat u Maurice Duvergera²⁶, který již v polovině 20. století dělil stranické systémy dle počtu stran v systému, tedy na monopartistické, bipartistické a multipartistické systémy. Jeho práce se do jisté míry stala východiskem k dalšímu a hlubšímu rozpracování typologií stranických systémů.²⁷

Jean Blondel a Giovanni Sartori jsou jedni z nejvýznamnějších následovníků Duvergerova odkazu, protože rozpracovali problematiku typologie stranických systémů (mimo jiné) poněkud komplexněji. Z tohoto důvodu budou jejich teoretická východiska hlavní základnou pro hodnocení zkoumaných stranických systémů.

1.1 Kvalitativní hledisko analýzy

V 60. letech dvacátého století přichází Jean Blondel s rozpracovanější typologií stranických systémů, když při jejich hodnocení zohledňuje, kromě počtu politických stran v systému, další kritérium – velikost těchto stran (sílu). Blondel navíc jmenuje další důležité proměnné, jako je ideologická charakteristika politických stran v systému, sociální povahu klientely a charakteristiku jejich organizace a vedení.²⁸ V rámci soutěživých systémů Blondel vymezuje čtyři typy stranických systémů: bipartismus, systém dvou a půl stran, multipartismus s dominantní stranou a multipartismus bez dominující strany.

V Blondelově pojetí je bipartismus charakterizován jako systém, v němž probíhá alternace moci mezi dvěma politickými stranami. Neznačená to tedy, že by se v systému nacházely pouze dva subjekty – politické strany. Jedná se o situaci, kdy třetí

²⁶ DUVERGER, M. *Les partis politiques*. 10. Vyd. Paris: Armand Colin.

²⁷ orig. DUVERGER, M. *Les partis politiques*. 10. Vyd. Paris: Armand Colin. Převzato z: STRMISKA, M., HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L., CHYTILEK, R. *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, 2005. s. 40.

²⁸ NOVÁK, M. *Systémy politických stran: úvod do jejich srovnávacího studia*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. s. 45-46.

strana nemůže zabránit, aby jedna ze dvou hlavních stran vytvořila vlastní, „jednobarevnou“ vládu.²⁹

System dvou a půl stran částečně souvisí s proměnnou, kterou Blondel nazývá ideologická charakteristika politických stran. Tento typ počítá s existencí dvou velkých a jedné malé politické strany. V takovém systému obsadí každá z velkých politických stran levostředové či pravostředové postavení a malá strana obsazuje strategicky důležitou centristickou pozici. Rozhodující úlohu v takovém systému tak přebírá centristická (půltá) politická strana, protože ani jeden z ostatních aktérů alternace není schopen sám sestavit vládu. Taková strana pak logicky získává mnohem větší faktickou moc, která zdaleka neodpovídá jejím volebním ziskům. Její postavení v systému dramaticky zvyšuje její koaliční potenciál, který je ostatními aktéry využit.

Třetím typem „Blondelovských“ stranických systémů je multipartismus s dominantní stranou. Tato kategorie předpokládá existenci politické strany, jejíž volební výsledek se opakovaně pohybuje kolem 40 a více procent získaných hlasů. Navíc tato strana disponuje výrazně vyšším procentuálním ziskem hlasů oproti ostatním stranám v systému. Důležitými atributy této kategorie je zároveň neschopnost, lépe řečeno nedostatečný volební zisk, vytvořit samostatně vládu. Nicméně zisk zásadní relativní většiny hlasů staví takovou politickou stranu do role nezbytného partnera pro vytvoření většinové vlády.

Multipartismus bez dominující strany nastává v okamžiku, kdy volební výsledek generuje podobné procentuální zisky pro určitý počet hlavních politických stran. Žádná strana se tedy nenachází v situaci, kdy se stává nezbytnou pro vytvoření koalice a nastává prostor pro vznik více variant koaličních seskupení.

Předchozí typologie Jeana Blondela dostatečně zohledňuje kritéria počtu politických stran a jejich velikosti (síly). Pro účely typologického zařazení českého a polského stranického systému však využijí další, poněkud dynamičtější, typologii Giovanniho Sartoriho.

Typologie Giovanniho Sartoriho je taktéž opřena o dvě kritéria sloužící ke klasifikaci stranických systémů. První kritérium je stejné jako u Blondela - počet

²⁹ NOVÁK, M. *Systémy politických stran: úvod do jejich srovnávacího studia*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. s. 84.

politických stran (fragmentace stranického systému). Sartoriho početní kritérium je však ovlivněno postupem, jímž autor definuje význam jednotlivých stran v daném systému. Sartori tvrdí, že pro početní kritérium jsou důležité takové strany, které mají pro daný stranický systém význam – relevanci. Naopak ostatní strany, které nedisponují požadovanými atributy relevance, nejsou z tohoto pohledu významné.

Pro Sartoriho jsou relevantní takové strany, které disponují tzv. koaličním potenciálem nebo vyděračským potenciálem.³⁰ Dle Sartoriho tak strana získává koaliční potenciál, pokud byla po určitou dobu a v jistém časovém úseku užitečná nebo potřebná pro ustavení možné koaliční většiny. Za relevantní tedy považuje Sartori i malé strany (i když s jistým omezením), protože i takové strany se mohou ocitnout v situaci, kdy jsou nezbytné či užitečné k vytvoření alespoň k jedné z většinových koalic.

Termínem vyděračský potenciál označuje autor schopnost strany ovlivnit taktiku ostatních subjektů daného stranického systému, zvláště pak v případě, pokud je strana natolik vlivná, že je schopna změnit dynamiku stranické soutěže směrem na vládu orientovaných stran z dostředivé na odstředivou či jakýmkoli směrem v klasické ose levice-pravice.³¹

Druhé Sartoriho kritérium pro klasifikaci stranických systémů spočívá v tzv. ideologické vzdálenosti mezi politickými stranami.³² Ideologická vzdálenost vyjadřuje schopnost jednotlivých stran spolupracovat a shodnout se na hlavních politických otázkách. Jinak řečeno, ideologická vzdálenost určuje, zda je politická soutěž v stranickém systému dostředivá nebo odstředivá.

Přístup Giovanniho Sartoriho rozlišuje následující typy stranických systémů: bipartismus, umírněný pluralismus, polarizovaný pluralismus, systém predominantní strany, atomizovaný systém.

1.1.1 Bipartismus

Sartoriho definici bipartismu můžeme chápat jako soutěžení dvou relevantních politických stran, mezi kterými dochází v určitém časovém období k alternaci moci.³³

³⁰ SARORI, G. *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*. Praha: CDK, 2005. s. 127.

³¹ *ibid.*, s. 128.

³² *ibid.*, s. 133.

³³ *ibid.*, s. 200.

Vlastnosti tohoto systému nevylučují přítomnost ostatních – menších stran. Tyto strany však pozbývají důležitosti, protože dvě velké alternující strany jsou schopny sestavit vládu samostatně – malé strany tedy ztrácejí relevanci. Sartori sám však vyzývá k tomu, aby se podmínky alternace a samostatného vládnutí neaplikovaly příliš důsledně, protože jinak bychom případy bipartismu hledali velice těžko.

Z výše zmiňovaných kritérií Sartoriho bipartismu vidíme jasnou inspiraci v přístupech jeho předchůdců Duvergera a Blondela. Pro fungující bipartismus však Sartori vysvětluje další důležitou podmínku. Tímto kritériem je dostředivá soutěž politických stran, která předpokládá, nebo lépe řečeno žádá, podmínku umírněné fluktuující entity voličů. Z kritéria dostředivosti pak plyne malé ideologické rozpětí mezi hlavními subjekty systému, protože právě entita „nerozhodnutých“ umírněných voličů nutí spíše k nekonfliktní podobě politického programu než k extrémním postojům dvou největších politických stran systému.³⁴ Pokud však systém nepracuje v „ideální“ formě, tj. dostředivě, Sartori předpokládá jeho změnu a navýšení počtu stran.

1.1.2 Umírněný pluralismus

Umírněný (omezený) pluralismus vyplňuje „typologické“ vakuum mezi dvoustranickými systémy na jedné straně a polarizovanými (extrémními) systémy na straně druhé. Hlavním početním kritériem tohoto typu je existence tří až pěti (možno i šest³⁵) relevantních politických stran.³⁶

V Sartoriho pojetí předpokládá umírněný pluralismus několik typických atributů. Prvním atributem je bezesporu relativně malá ideologická vzdálenost mezi relevantními politickými stranami.³⁷ Stav malé ideologické vzdálenosti způsobuje fakt, že každá relevantní strana je potenciálním účastníkem formující se vlády. Samotná struktura tohoto systému je velice perspektivní (nikoli však bezpodmínečně) k alternaci celých vládních koalic. Celý systém pak v tomto případě napodobuje mechanismus dvoustranického typu a to i s charakteristickou vlastností – ideologickou blízkostí relevantních stran.

³⁴ SARORI, G. *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*. Praha: CDK, 2005. s. 206-208.

³⁵ KOPEČEK, L. *Politické strany a stranické systémy ve srovnávací a teoretické perspektivě*. In STRMISKA, M., HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L., CHYTILEK, R. *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, 2005.

³⁶ SARORI, G. *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*. Praha: CDK, 2005. s. 185.

³⁷ *ibid.*, s. 197.

Druhý atribut umírněného pluralismu souvisí s předpokládanou alternací moci v bipolárním koaličním uspořádání.³⁸ Koaliční vládnutí je klíčovou vlastností umírněného pluralismu, která je vyvolána neschopností jedné strany získat absolutní většinu mandátů v parlamentu. Jak již bylo řečeno výše, tato situace vrcholí vznikem takového koaličního uspořádání, jehož struktura je v zásadě bipolární. Třetí vlastností umírněného pluralismu je dostředivý charakter politické soutěže, který nutně předpokládá umírněnou politiku nabízenou volebním programem. Ambice všech relevantních stran vstoupit do utvářející se vlády zároveň utváří unilaterální formu opozice, a to bez ohledu na ideologický rámec jejich subjektů.

I když Sartori stanovuje hranici přechodu – kritického formátu – umírněného pluralismu směrem k polarizovanému „kolem pěti (nebo šesti)“, je z hlediska jeho typologie důležitější, zda počet stran ovlivňuje fungování mechanismu celého systému.³⁹ Tento fakt již, dle mého názoru, dostatečně řeší podmínka relevance stran.

1.1.3 Polarizovaný pluralismus

Při vymezení polarizovaného pluralismu vyjmenoval Giovanni Sartori, kromě již zmiňovaného početního hlediska, jeho 8 charakteristických znaků a systémových vlastností.⁴⁰ Autor seřazuje tyto znaky „dle pořadí jejich viditelnosti“ následovně:

1. Jsou přítomny relevantní antisystémové strany. Antisystémová opozice podkopává legitimitu režimu a snaží se o jeho změnu.
2. Existence dvoustranných (bilatelárních) opozicí. V systému jsou přítomny dvě „protiopozice“, které díky svému charakteru nemohou spojit své síly a nepředstavují společnou možnost alternace vlády.
3. Pro systém polarizovaného pluralismu je charakteristické středové umístění jedné strany (nebo skupiny stran). Obsazení středu systému znamená změnu interakcí směrem od bipolárních k multipolárním (minimálně trojúhelníkovým). Střed systému je však v Sartoriho pojetí vymezen jako situační - „umístění ve středu“. Nejedná se o vyjádření středových doktrín, ideologií či názorů.
4. Díky obsazení středu a přítomnosti dvoustranných (antisystémových) opozic se systém stává značně polarizovaným. Polarizace systému je v těsném spojení s ideologickou vzdáleností stran.

³⁸ SARORI, G. *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*. Praha: CDK, 2005. s. 191-192.

³⁹ *ibid.*, s. 136.

⁴⁰ *ibid.*, s. 136-145.

5. Odstředivé tendence převažují nad dostředivými, protože střed systému má tendenci oslabovat a ztrácet hlasy ve prospěch jednoho či obou extrémních konců stranického systému.

6. Systém se stává značně ideologicky naddimenzovaný, což z části vyplývá z bodu 4, ale zároveň souvisí s dvojím Sartoriho výkladem ideologie.

7. Sedmou vlastností polarizovaného pluralismu je přítomnost nezodpovědných opozic. Zvláštní mechanismus tohoto systému určuje „středovou“ stranu jako nepostradatelnou pro konstituci jakékoli vlády. Z tohoto hlediska tak není vystavena alternaci a je nucena měnit koaliční partnery pouze v prostředí středolevém nebo středopravém. Extrémní konce opozice jsou tak vyňaty z možnosti vytvoření koaliční vlády a tudíž se nebudou muset „zodpovídat“ = plnit sliby.

8. Subjekty (politické strany) participující v polarizovaném pluralismu vykazují charakteristické znaky tzv. politiky trumfování = tj. populistického nabízení „více než druzí“.

Pokud hledáme praktické ukázky polarizovaného pluralismu, Sartori uvádí případy výmarského Německa (do Hitlerova nástupu k moci), situaci v Itálii po druhé světové válce, 4. francouzskou republiku nebo Chile před nástupem generála Pinocheta k moci v 70. letech dvacátého století. Vznik systému polarizovaného pluralismu signalizuje možné ohrožení demokracie v určité zemi.⁴¹

1.1.4 Atomizovaný systém

U tohoto typu stranického systému již kritérium počtu stran ztrácí vypovídající hodnotu. Systém se řídí víceméně náhodně, protože nedisponuje žádnými pravidly soutěže. Fragmentizace atomizovaného systému je na takové úrovni, že jeho aktéři vzájemně pozbývají jakéhokoli vlivu a systémových zákonitostí. Atomizovaný systém také poukazuje na to, že početní kritérium se stává významným pouze v takových stranických systémech, které již vstoupily do stavu strukturální konsolidace.⁴²

1.1.5 Systém predominantní strany

Sartori popisuje systém predominantní strany jako stav, kdy se jedné politické formaci daří po delší dobu získávat absolutní většinu hlasů. Zároveň však upozorňuje na to, že toto označení systému lze použít i na země, ve kterých existují stabilní a efektivní

⁴¹ KOPEČEK, L. *Politické strany a stranické systémy ve srovnávací a teoretické perspektivě*. In STRMISKA, M., HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L., CHYTILEK, R. *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, 2005. s. 47.

⁴² SARORI, G. *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*. Praha: CDK, 2005. s. 131.

jednostranické menšinové vlády. V takovém případě není zisk absolutní většiny hlasů nutností.⁴³

Sartori si je vědom nedostatku v časovém vymezení „predominance“ strany, proto stanovuje nezbytnost vítězství jedné politické formace minimálně ve čtyřech po sobě jdoucích volebních obdobích, abychom dosáhli kritérií pro existenci systému predominantní strany.⁴⁴ Charakteristickým rysem systému predominantní strany je vznik jednobarevných vlád, kterým navíc nehrozí žádná alternace. Jedná se tedy nepochybně o soutěživý systém s typickými vlastnostmi stranického pluralismu. Faktem ovšem zůstává, že míra stranické soutěže se v určitých fázích (při déle trvajícím převaze jedné politické strany) vývoje systému snižuje.

Z pohledu relevance stran tak v systému působí pouze jedna taková strana. Ostatní strany jsou bez ohledu na velikost jejich volebních zisků odsouzeni do role opozice. Sartori zároveň jasně odděluje mezi stranou dominantní a predominantní. Strana predominantní se vyskytuje zásadně v systému predominantní strany, zatímco dominantní strana se vyskytuje v libovolném typu stranického systému. Dominantní strana v těchto systémech pravidelně vítězí, ale nedosahuje absolutní většiny.⁴⁵

Takto nastíněná typologie vyjadřuje nuance mezi systémy, které můžeme obecně označit jako soutěživé. V zájmu komplexního pohledu na Sartoriho typologii však musím ve stručnosti zmínit i autorovo dělení nesoutěživých systémů. V rámci nesoutěživých systémů Sartori rozlišuje mezi systémem jedné strany a systémem hegemonické strany. V systému jedné strany figuruje a je povolena pouze jediná strana, která je navíc schopna vetovat jakékoli projevy možného stranického pluralismu. Systém s hegemonickou stranou předpokládá existenci dalších politických stran, které jsou však druhořadé. Hegemonická strana těmto subjektům nepovoluje stranickou soutěž. Tyto druhořadé politické strany tak působí jako pouhé satelity a nemají pro daný systém relevantní význam.⁴⁶

⁴³ SARORI, G. *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*. Praha: CDK, 2005. s. 212.

⁴⁴ *ibid.*, s. 211-213.

⁴⁵ KOPEČEK, L. *Politické strany a stranické systémy ve srovnávací a teoretické perspektivě*. In STRMISKA, M., HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L., CHYTILEK, R. *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, 2005. s. 49.

⁴⁶ SARORI, G. *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*. Praha: CDK, 2005. s. 224-236.

Teoretický koncept konfliktních linií

Původní koncept teorie konfliktních linií (cleavages) vychází z rozsáhlých analýz stranických systémů států západní Evropy, které provedl norský politolog a sociolog Stein Rokkan. Hlavní teoretickou oporou tohoto přístupu je dílo *Party systems and Voter Alignments* vydané ve spolupráci se Seymourem Martinem Lipsetem.⁴⁷ Oba autoři vysvětlují vznik konfliktních linií jako výsledek dlouhodobého historického vývoje uvnitř společnosti. Rokkan navíc upřesňuje, že vznik politických stran a stranických systémů je výstupem vazeb mezi skupinami voličů (segmenty) a politickými stranami, reprezentujícími jejich partikulární zájmy.⁴⁸

Je třeba připomenout, že výše uvedený koncept konfliktních linií (v jeho základní podobě) byl namířen především na západoevropské státy. Štěpení západoevropských společností se odehrávalo během dvou dlouhodobých historických procesů: národní a průmyslové revoluce. Vliv těchto procesů můžeme pozorovat a hodnotit ve dvou dimenzích: teritoriální a funkcionální. Tyto dimenze však byly ovlivněny jak národní, tak průmyslovou revolucí, které v sobě zároveň nesly vznik moderního státu a moderního národa.⁴⁹

2.1 Stein Rokkan

Stein Rokkan vymezuje celkem čtyři konfliktní linie. Národní revoluce započala proces, který označujeme jako tzv. budování národa. Národní revoluce s sebou nicméně přinesla řadu dalších společenských změn: vytváření moderních národů a národních identit, jazykovou unifikaci, vytváření nových vojensko-administrativních, ekonomických a kulturních center. Proces národní unifikace však provázela řada problémů. S budováním moderního národa v řadě případů nesouhlasily historicky, etnicky, jazykově či kulturně odlišné regiony (periferie) daného státního útvaru. Za všechny tyto problémy hovoří „sjednocovací“ problémy Francie (konec 18. století), Německa (druhá polovina 19. století) a dále centralizační snahy Velké Británie a

⁴⁷ ROKKAN, S., LIPSET, S. M. *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York: Free Press, 1967.

⁴⁸ HLOUŠEK, V.; KOPEČEK, L. *Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita, 2004. s. 35.

⁴⁹ *ibid.*, s. 35.

Španělska. Produktem národní revoluce se tak stal hluboký rozpor mezi centrem a periferií.⁵⁰

Zejména Velká francouzská revoluce odstartovala dosud nevídaný proces sekularizace. Pokud do této doby platil stav, že církev a stát byly vzájemně spjaty de facto do jednoho celku, Velká francouzská revoluce toto soužití ukončila. Z tohoto procesu logicky vyvstal rozpor mezi nově se formulujícími zájmy národního státu a agregovanými nároky církve. Význam konfliktní linie církev-stát navíc Rokkan zdůrazňoval v rámci skupin států, ve kterých po dlouhou dobu dominovala katolická církev. Naopak menší význam tohoto pnutí Rokkan přisuzuje státům, ve kterých se prosadily protestantské směry křesťanství.⁵¹ Protestantské církve totiž postrádají dlouhodobější historické tradice a nebyly víceméně v tak zásadním rozporu s „novými“ revolučními pořádky jako katolická církev. Oproti tomu katolická církev považovala průběh i výsledky Velké francouzské revoluce za vyloženě nebezpečné. Za vedlejší výstup vzniku konfliktní linie církev-stát tak můžeme považovat vznik rodin křesťanskodemokratických stran.

Vedle národních revolucí postupovala společnost od konce 18. století revoluce průmyslová. Průmyslová revoluce s sebou přinesla například industrializaci západní (částečně střední i východní) Evropy. Dalšími aspekty průběhu průmyslové revoluce byly dále podstatné zásahy do demografické, společenské a politické struktury evropské společnosti. Dosud největší míra probíhající urbanizace měla za následek vzestup ekonomického i politického významu měst. Tento trend (i když v jisté míře probíhal již před průmyslovou revolucí) pochopitelně nebyl vítán s nadšením u venkovského obyvatelstva. Průmyslová revoluce vytvořila konfliktní linii město-venkov.⁵² Vznik agrárních stran 19. a 20. století, které hájily tradiční zájmy venkovského obyvatelstva, byl průvodním jevem této štěpné linie.

Průmyslová revoluce s sebou dále přinesla změnu fungování ekonomiky, která začala být založena zejména na soukromém podnikání a najímáním pracovních sil. V důsledku protichůdných zájmů zaměstnavatelů a zaměstnanců začaly vznikat (ve

⁵⁰ HLOUŠEK, V.; KOPEČEK, L. *Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita, 2004. s. 36.

⁵¹ ROKKAN, S.; LIPSET, S. M. *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York: Free Press, 1967. s. 15.

⁵² HLOUŠEK, V.; KOPEČEK, L. *Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita, 2004. s. 36.

velké míře v urbanistických oblastech) organizace, jež měly zastupovat a agregovat zájmy té či oné skupiny. Na základě tohoto vývoje vznikla další konfliktní linie vlastníci-pracující.⁵³

Čtyři výše zmíněné Rokkanovy konfliktní linie můžeme schematicky vyjádřit v následující tabulce:

Tabulka č. 1: Národní a průmyslová revoluce a konfliktní linie

	Teritoriální dimenze	Funkcionální dimenze
Národní revoluce	Centrum-periferie (1)	Stát-církev (2)
Průmyslová revoluce	Město-venkov (3)	Vlastníci-pracující (4)

Zdroj: HLOUŠEK, V.; KOPEČEK, L. *Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita, 2004. s. 37.

Na základě konfliktních linií, které Rokkan definuje v 60. letech dvacátého století, zkoumá stranické systémy států západní Evropy.⁵⁴ Významnou součástí jeho teorie bylo poznání, že tyto systémy se postupem času dostaly do stadia zamrznutí (politických systémů). Autor přisuzuje tento stav systému vytvoření pevné vazby mezi voličem a politickou stranou. Vazba voliče a politické strany je výsledkem procesu silné identifikace voliče s určitou sociální skupinou, jejíž zájmy agregovala a hájila politická strany.

Rokkan dále tvrdí, že stranické systémy západoevropských zemí neprošly od doby svého vzniku do 60. let dvacátého století výraznější proměnou. Společenské zájmy utvářející konfliktní linie totiž zůstaly stále aktuální, takže nedošlo ke změně protichůdných postojů mezi segmenty konfliktních linií. Tento stav tak de facto nahrával politickým stranám, které se nemusely obávat větší fluktuace voličů v „zamrznutém“ systému. Začínající transformace politických stran v „catch all parties“ však odstartovala mobilizaci politických stran za účelem přivést na svou stranu co

⁵³ HLOUŠEK, V.; KOPEČEK, L. *Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita, 2004. s. 36-37.

⁵⁴ ROKKAN, S.; LIPSET, S. M. *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York: Free Press, 1967. s. 29-30.

nejširší vrstvy voličů. Vedlejším produktem tohoto procesu bylo oslabení vazby ve směru volič-politická strana.⁵⁵

Toto „rozmrznutí“ stranických systémů mělo za následek logické rozšíření škály konfliktních linií a zároveň vyšší fluktuaci voličů směrem k nově vznikajícím politickým stranám, hnutím nebo zájmovým skupinám. Výše zmíněné oslabení vazby voliče a jeho „mateřské“ politické strany započalo proces změny v uvažování významné části elektorátu. Pomyslný „žebříček volebních hodnot“ přesáhl dosavadní nejdůležitější aspekt – příslušnost ke stejné sociální skupině. Výrazným přelomem se v tomto ohledu ukázalo zastávání, ve srovnání s jejich rodiči, odlišných názorů nejmladších skupin voličů a z toho plynoucích změn v tradičním uspořádání sociální struktury obyvatelstva.⁵⁶ Navíc vznik nových stran a vyvstání nových témat zásadně rozšířilo dosud omezený prostor nabídky politických stran směrem k voličům.

2.2 Další vývoj konceptu konfliktních linií

Shrneme-li nové posuny uvnitř stranických systémů po stadiu „rozmrznutí“, shledáme, že Rokkanovo vysvětlení fungování „starých“ stranických systémů není pro tento případ vzhledem k novým okolnostem dostačující. Teorie spadající do 60. let dvacátého století se odpovídajícím způsobem nemohla vypořádat s novými trendy, jako byly: vznik nových „netradičních“ stran, nastolení moderních témat, dosud největší nárůst fluktuace voličů. Musíme ovšem poznamenat, že tyto procesy se dokonce i v rámci jednotlivých regionů vyvíjely odlišně jak z hlediska průběhu, tak rozsahu.⁵⁷

Zajímavý pokus o „modernizaci“ teorie konfliktních linií, který měl zachytit nové trendy politických událostí navazujících 70. let dvacátého století, učinil sociolog R. Inglehart. Tato teorie materialismu a postmaterialismu vycházela z předpokladu, že lidé (voliči) se začínají čím dál více orientovat na postmateriální hodnoty. Dle Ingelharta přestávají být požadavky na materiální zabezpečení voličů nejdůležitějším tématem.⁵⁸ Vzhledem k tomu, že v těchto letech výrazně vzrůstá úroveň životního

⁵⁵ GALLAGHER, M.; LAVER, M.; MAIR, P. *Representative Government in Modern Europe*. Boston: McGraw Hill, 2001. s. 251-253.

⁵⁶ ROKKAN, S.; LIPSET, S. M. *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York: Free Press, 1967. s. 50-56.

⁵⁷ HLOUŠEK, V.; KOPEČEK, L. *Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita, 2004. s. 40.

⁵⁸ INGLEHART, R. *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton University Press, 1997.

standardu, vzdělanost společnosti a celkově vzrůstají možnosti obyvatelstva, nastupují právě postmateriální hodnoty. Voličům se tak zvýšil počet možných kombinací variant a témat, které ovlivňovaly jejich rozhodování. Nová konfliktní linie tedy spočívá v nově se polarizující ose vymezující rozdílné hodnotové priority.⁵⁹

Takto nastíněná konfliktní linie rozdělovala společnost na ty, kteří zastávají staré materiální hodnoty neboli tzv. starou politiku, a naopak na ty, kteří sympatizují s nově vznikajícími stranami tzv. nové levice, nové pravice a strany zelených, jež zastupují hodnoty postmateriální (novodobé libertariánské strany). Navíc může být tato základní osa oddělující „starou“ a „novou“ politiku doplněna o konflikt mezi stranami tzv. nové levice (spíše libertariánské) a nové pravice (spíše autoritářsko-konzervativní). Tento proces zároveň donutil „tradiční“ politické formace k implementaci některých „nových“ prvků do svých volebních programů, což v řadě případů vedlo ke značnému posunu vnitřní identity těchto subjektů.⁶⁰

V současné západní politické vědě lze rozlišit dva základní přístupy k problematice konfliktních linií. Jeden z nich lze označit jako „sociologický“ (někdy též „sociální“ či „sociálně-politický“), druhý jako „politický“ (ve smyslu spíše „politologický“). „Sociologický“ přístup se soustřeďuje zejména na problematiku sociálních a politických postojů a chování plynoucích z určité segmentace či stratifikace společnosti. Podle něj je nutno nejprve identifikovat sociální rozvrstvení společnosti a teprve potom stanovovat konfliktní linie a voličské vazby. Tento přístup používají vedle Steina Rokkana například Michael Gallagher a Peter Mair⁶¹ nebo Adam Przeworski.⁶²

„Politický“ pohled vnímá konfliktní linie jako striktně politické postoje a chování a problematiku sociální segmentace ponechává stranou. Vědci, kteří preferují politický pohled na problematiku konfliktních linií, zkoumají především stabilní vzorce politické polarizace, v jejímž rámci určité části společnosti podporují určité politické strany. Není přitom až tak podstatné, zda tyto skupiny představují zároveň jasně odlišitelnou a vyčlenitelnou sociální skupinu. Nejznámějším představitelem

⁵⁹ HLOUŠEK, V.; KOPEČEK, L. *Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita, 2004. s. 42-43.

⁶⁰ *ibid.*, s. 43-44.

⁶¹ GALLAGHER, M.; LAVER, M.; MAIR, P. *Representative Government in Modern Europe*. Boston: McGraw Hill, 2001.

⁶² např. PRZEWORSKI, A. *Capitalism and Social Democracy*. New York: Cambridge University Press, 1985.

„politického“ přístupu k problematice konfliktních linií ve společnostech západní Evropy je bezesporu Ronald Inglehart, při výzkumu konfliktních linií v zemích střední a jihovýchodní Evropy postupuje v intencích politického přístupu Herbert Kitschelt.⁶³

2.3 Konfliktní linie v postkomunistických systémech

Aplikace teorie konfliktních linií na nově vznikající soutěživé systémy postkomunistických států tak, jak si je představovali Rokkan, Lipset a například právě Inglehart, byla značně problematická. Téměř půlstoletí trvající panování komunistických vlád ve střední a jihovýchodní Evropě zásadním způsobem narušilo společensko-politický vývoj v těchto regionech. Rozdílnost s vývojem v západní Evropě se stala nejvýznamnější překážkou v aplikaci základních teorií konfliktních linií.

Stranické systémy západní Evropy prošly dlouhodobým a spíše klidným vývojem. Oproti tomu v regionu střední a jihovýchodní Evropy se komunistickým režimům podařilo zničit soutěživý stranický systém na dlouhou dobu 40 let. Toto „nesoutěživé intermezzo“ s sebou přineslo řadu společensko-politických změn, ale zejména destrukci tradičně přítomných konfliktních linií. Po pádu komunistických režimů si tyto státy musely projít logickými transformačními a konsolidačními procesy na mnoha úrovních. Rokkanova teorie konfliktních linií s ničím takovým nepočítá a její aplikace je z tohoto pohledu nevhodná.⁶⁴ Budeme-li ovšem vycházet z obecně přijatelné kompromisní varianty, která počítá s existencí specifických konfliktních linií a připouští použití zvláštních nástrojů a postupu k jejich zkoumání, je aplikace „postkomunistické“ verze Rokkanových teorií možná.

Je třeba říci, že ne všechny sociální skupiny byl schopen komunistický režim rozbít. Jedná se například o příslušnost k určitému etniku. Nicméně pravdou zůstává, že ve většině případů společensko-politických témat museli občané hledat novou příslušnost a identitu. Získání skutečně pevné identity je však dlouhodobý proces. Z tohoto pohledu tak není překvapivá „ohebnost“ nově přijímaných identit, což se projevuje v mimořádně vysoké fluktuaci voličů v rámci jednotlivých volebních období. Dalším významným produktem „mladých“ soutěživých systému střední a jihovýchodní

⁶³ KITSCHOLT, H. *The Transformation of European Social Democracy*. London: Cambridge University Press. 1994.

⁶⁴ HLOUŠEK, V. Konfliktní linie v „postkomunistických“ systémech politických stran. *Politologický časopis*, Vol. 7, No. 4, 2000. s. 374-377.

Evropy je tzv. negativní identifikace voličů se stranami, tedy stav, kdy volič přesně ví, které strany by určitě nevolil, ale neví, kterou by naopak volit chtěl. Odlišné chápání pojmů levice a pravice, které nevyhází z klasického dělení na vlastníky a pracující tak, jak je to chápáno v zemích západní Evropy, ještě více znesnadňuje analýzu konfliktních linií ve střední a jihovýchodní Evropě.⁶⁵

Koncept Víta Hlouška a Lubomíra Kopečka se mi jeví, pro potřeby zkoumání stranických systémů České republiky a Polské republiky, jako nejpříjemnější. Tato „postkomunistická“ verze pojímá teorii cleavages jako konfliktní linie transformace. Ty se vyznačují značnou mírou nestálosti a rozmanitosti, která odpovídá neustálým sociálním strukturám a stratifikacím. Konfliktní linie transformace mají jednoznačně „politický“ charakter, velmi často (zejména v prvních fázích transformace) je celá řada potenciálních konfliktních linií dokonce vnášena do arény politického soupeření samotnými politickými stranami a teprve poté se s nimi identifikují příslušné skupiny voličů.⁶⁶ V průběhu transformace tak souběžně působí tzv. proces „shora“ a postupná strukturace elektorátu „zdola“. Současně tak působí proces „shora“, tj. politickými stranami vyvíjené úsilí o strukturaci stranických opcí prostřednictvím postupného vyjasňování ideologicko-programatického vymezení, a proces postupné strukturace voličské obce „zdola“ do různých společenských skupin, které se vytvářejí na bázi obnovujících se či nově vznikajících konfliktních linií.

Ve všech středoevropských a východoevropských multipartismech hrála v první fázi transformace určující roli linie, kterou bychom mohli označit jako iniciační matici politického života a osu, okolo níž se formovala prvotní konstelace stranického spektra. Jednalo se o spor o podobu (povahu) režimu neboli konfliktní linii vedoucí mezi komunistickým režimem a antirežimní opozicí. Tento konflikt tvořil základ struktury systému a v mnoha případech v sobě v zárodečné podobě obsahoval další konfliktní linie, a to jak tradiční, tak transformační. Linie konfliktu o podobu režimu ve své iniciační podobě zpravidla dlouho nepřezila první svobodné volby.⁶⁷

Mnohdy tato konfliktní linie přetrvává v určité reziduální podobě konfliktu mezi exkomunistickými stranami, které jsou schopné transformace do podoby

⁶⁵ HLOUŠEK, V.; KOPEČEK, L. *Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita, 2004. s. 47.

⁶⁶ *ibid.* s. 48.

⁶⁷ *ibid.*

sociálnědemokratické (jinak také proces „sociáldemokratizace“), a formacemi, které navazují na dědictví bývalých stran typu hnutí či fóra. Může být manifestována například v diskusích ohledně procesů dekomunizace, ve sporech ohledně lustrací a obecně v postojích k otázce vyrovnání se s komunistickou minulostí atd. Pracovně bychom mohli tuto reziduální konfliktní linii označit jako konfliktní linii komunismus versus antikomunismus. S ohledem na často „sociálnědemokratizovanou“ identitu bývalých komunistů jde sice v jejich případě spíše o linii s „postkomunistickou“ než „komunistickou“ bází, nicméně vzhledem ke způsobu její instrumentalizace jejich protivníky se výstižněji jeví toto označení.⁶⁸

V pozdější fázi demokratického přechodu a v průběhu konsolidace demokracie došlo k diferenciaci dalších konfliktních linií. Soudíme, že nejdůležitější z nich byly a jsou socioekonomická konfliktní linie transformace a konfliktní linie nacionalismus kontra regionalismus/etnicita – zkráceně nacionalistická konfliktní linie transformace. Tyto konfliktní linie lze vysledovat ve všech „postkomunistických“ politických a stranických systémech, vyznačují se nebývalou mobilizační silou a mají dlouhodobou perspektivu, neboť v sobě zahrnují i dvě z tradičních konfliktních linií, významných také v západních společnostech (vlastníci-pracující, respektive centrum-periferie).⁶⁹

Hlavní konfliktní linie transformace lze shrnout do následující tabulky č. 2:

Tabulka č. 2: Hlavní linie transformace

Konfliktní linie transformace	Klíčové sporné otázky	Strany profilující se na této konfliktní linii
Spor o podobu režimu	Povaha (charakter) režimu, rychlost, intenzita a směřování společenské a politické transformace	a) Transformující se komunistická strana b) Hnutí typu fóra c) Antikomunistické formace disidentské provenience
Socioekonomická konfliktní linie	1. Otázka zisků či ztrát ekonomické transformace 2. Spor o podobu a rychlost 3. Zárodek <i>cleavage</i> vlastníci versus pracující (otázky míry ekonomické redistribuce)	a) Liberálně-konzervativní formace b) „Sociálnědemokratizované“ exkomunistické strany c) Obnovené socialistické či sociálnědemokratické formace
Nacionalistická	1. Existence menšinového etnika či specifického regionu	a) Strany/hnutí národnostních menšin

⁶⁸ HLOUŠEK, V.; KOPEČEK, L. *Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita, 2004. s. 49.

⁶⁹ *ibid.*, s. 49.

konfliktní linie	2. Existence jiného národa vnímaného jako tradiční „nepřítel“ 3. Spor o podobu režimu (inkluzivní občanská společnost versus „etnokracie“)	b) Regionální formace c) Nacionalistické formace s „celonárodním posláním“
Reziduální konfliktní linie z rané éry demokratizace	1. Církev versus stát 2. Město versus venkov	a) Křesťanskodemokratické a křesťansko-národní strany b) Agrární formace

Reziduální konfliktní linie komunismus vs. antikomunismus	1. Proces dekomunizace 2. Vztah ke komunistické minulosti	a) Exkomunistické strany b) Neokomunistické strany c) Strany vzniklé z hnutí typu fóra
Zárodečná postmaterialistická konfliktní linie	Materiální versus postmateriální hodnoty	a) Strany zelených b) Hnutí typu fóra (částečně) c) Sociálně-liberální formace

Zdroj: HLOUŠEK, V.; KOPEČEK, L. *Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita, 2004. s. 53.

Stranické systémy, v nichž jako hlavní převažuje socioekonomická konfliktní linie, mají více společných charakteristik se stranickými systémy západní Evropy, než je tomu v případě systémů, v nichž dominuje nacionalistická konfliktní linie. Stranické spektrum v zemích s převažující socioekonomickou linií se v podstatě koncentruje kolem osy levice-pravice. Navíc se dá předpokládat, že v takových stranických systémech bude ideologická profilace jednotlivých stran – článků tohoto systému – „standardnější“ ve smyslu blízkosti klasickým západním modelům. Rovněž je možno v těchto systémech očekávat existenci propracovanějších organizačních forem politických stran. V důsledku těchto skutečností jsou tyto stranické systémy zpravidla konsolidovanější a stabilnější. U stranických systémů s hlavní nacionalistickou konfliktní linií lze očekávat komplikovanější vývoj, v jehož průběhu může ještě dojít k zásadním změnám stranickopolitické konfigurace. Je to dáno zejména skutečností, že posilování nacionalistické rétoriky a politiky nelze praktikovat donekonečna na úkor řešení „běžných“ problémů (zejména problémů ekonomických), ale také řadou faktorů, které jsou z hlediska dané stranické soustavy exogenní (zejména tlak mezinárodního prostředí – EU, NATO atd.). Navíc země s hlavní nacionalistickou konfliktní linií

zpravidla nedisponují plně vyvinutým („zralým“) stranickým systémem. Dominantní postavení nacionalistické konfliktní linie předpokládá existenci silných primárně etnicky či nacionalisticky orientovaných stran, které mohou mít někdy i velmi nestandardní podobu a většinou se opírají o dominantní roli stranického vůdce.⁷⁰

⁷⁰ HLOUŠEK, V.; KOPEČEK, L. *Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita, 2004. s. 53-54.

Vývoj stranického systému České republiky

Hlavním předmětem mé analýzy stranického systému České republiky jsou zejména výsledky voleb a pojmenování hlavních aktérů systému. Pro tyto účely jsem se rozhodl rozdělit vývoj českého stranického systému do jednotlivých etap. Pokud tedy za hlavní kritéria budeme považovat volby do dolní komory PČR (případně do ČNR), počet a vzájemné působení aktérů (relevantních stran) a změny dynamiky systému, můžeme rozdělit do následujících etap, kterým věnuji vlastní kategorie.

3.1 Listopad 1989 – červen 1990

Nový stranický systém České republiky se začal rozvíjet ihned po událostech 17. listopadu 1989. Již 19. listopadu totiž vzniklo Občanské fórum – zásadní relevantní aktér této periody. Charakter OF (alespoň v jeho začátcích) můžeme popsat jako neformální hnutí odporu založené v důsledku reakce na události 17. listopadu 1989.⁷¹ Vnitřní struktura OF se vyznačovala značnou názorovou různorodostí, což bylo způsobeno širokým spektrem jeho signatářů. Jednalo se především o signatáře Charty 77, HOS (Hnutí za občanskou svobodu), zástupce kulturní obce, Nezávislé mírové hnutí či Kruhu nezávislé inteligence, organizace sdružující vědecké pracovníky. Jeho ustavující schůze proběhla 6. října 1989 a vznikla za účelem podpory občanských aktivit.⁷² OF postupně prosadilo cestu vyjednávání s komunistickou mocí a zvolilo cestu tzv. nepolitické politiky, kterou formuloval přední představitel hnutí Václav Havel.⁷³

OF zaznamenalo důležité úspěchy ve vyjednávání s komunistickými představiteli a postupně při tomto procesu získalo rozhodující iniciativu. Prosadilo své zástupce do nově vzniklé federální vlády a navrhlo vlastního kandidáta V. Havla na post prezidenta republiky. OF se ve velmi krátké době vnitřně proměňovalo. Původní záměr nechat OF zaniknout a otevřít tak prostor ke vzniku politických stran se neprosadil. Toto hnutí hrálo v procesu přechodu k demokracii a následných prvních svobodných volbách zásadní roli, a protože zde nebyly žádné jiné významově srovnatelné instituce, udrželo si tuto dominanci bez problémů do voleb v červnu 1990. Struktura OF byla

⁷¹ JIČÍNSKÝ, Z.; ŠKALOUD, J. Transformace politického systému v demokracii. In ŠAFARÍKOVÁ, V. *Transformace české společnosti (1989-1995)*. Brno: Doplněk, 1996. s. 53.

⁷² OTÁHAL, M. *Podíl tvůrčí inteligence na pádu komunismu – kruh nezávislé inteligence*. Brno: Doplněk, 1999. s. 85, 89.

⁷³ HONAJZER, J. *Občanské fórum: vznik, vývoj a rozpad*. Praha: Orbis, 1996. s. 14-15.

horizontálního charakteru, což jen zvýrazňovalo odpor k dřívějšímu centralizovanému (vertikálnímu) modelu organizace KSČ. Odchod čelních představitelů OF do státních funkcí nakonec způsobil oslabení uvnitř tohoto hnutí. Tento trend se naplno projevil po volbách 1990, kdy docházelo k vydělování samostatných politických subjektů z řad OF.⁷⁴

Vzhledem k povaze celého hnutí a jeho ambicím, které kombinovaly snahu o udržení společenského rázu, vytvoření smysluplného politického programu a udržení křehké vnitřní soudržnosti již jasně se odlišně profilujících politických proudů, muselo nakonec dojít ke konečnému rozpadu OF. Z hlediska splnění cílů, které si OF na svém počátku vytklo, bylo úspěšné, o čemž svědčí velice rychlé uspořádání svobodných voleb v červnu 1990.

V tomto období však můžeme v českém stranickém systému identifikovat další tři skupiny stran nebo hnutí. Do tohoto dělení nebudeme započítávat OF, které mělo v tomto ohledu zvláštní postavení (z politologického hlediska bychom ho mohli zařadit mezi subjekty nově vzniklé). Tyto tři skupiny můžeme rozdělit dle následujícího klíče:

1. Subjekty, které vyvíjely činnost již před listopadem 1989 a kontinuálně v ní pokračovaly (KSČ, ČSS a ČSL)

2. Subjekty, které svou činnost obnovily nebo které navazovaly na skupiny, jež v té či oné formě vyvíjely činnost v období předlistopadovém (například ČSSD, KAN, ale také subjekty typu Československé demokratické iniciativy či Hnutí za občanskou svobodu, které vycházely čistě z disidentského prostředí a které nikdy předtím nefungovaly jako politická strana nebo hnutí)

3. Subjekty zcela nové (SPR-RSČ, Hnutí důchodců za životní jistoty)⁷⁵

Hodnotit český stranický systém v jeho první fázi nemá z hlediska typologie Sartoriho zásadní vypovídající hodnotu. Vztahy mezi jednotlivými aktéry se teprve utvářely a už vůbec nemůžeme mluvit o nastolených pravidlech fungování stranického mechanismu. V případě přístupu „cleavages“ můžeme identifikovat iniciační konfliktní

⁷⁴ JIČÍNSKÝ, Z.; ŠKALOUD, J. Transformace politického systému v demokracii. In ŠAFARÍKOVÁ, V. *Transformace české společnosti (1989-1995)*. Brno: Doplněk, 1996. s. 54-55.

⁷⁵ PŠEJA, P. *Stranický systém České republiky – Politické strany a jejich vývoj 1989-1998*. Brno: CDK, 2005. s. 34.

linii transformace, která vyjadřovala rozpor mezi Občanským fórem a Komunistickou stranou Československa o podobu „budovaného“ režimu.⁷⁶

3.2 Parlamentní volby 1990 – parlamentní volby 1992

Druhou etapu vývoje českého stranického systému odstartovaly parlamentní volby v červnu 1990. K volbám do České národní rady se přihlásilo a odevzdalo své kandidátní listiny 13 koalic, stran a hnutí. Suverénním vítězem voleb se stalo OF se ziskem 49,50% hlasů. Druhé místo obsadila KSCČ se ziskem 13,24 % hlasů, třetí místo HSD-SMS s 10,03 % a čtvrté místo KDU s 8,42 %. Ostatní kandidující subjekty nedosáhly volebním zákonem stanovenou 5% uzavírací klauzuli, tudíž na žádný mandát nedosáhly.⁷⁷

Volby roku 1990 měly do jisté míry charakter referenda o podobě budoucího režimu. Aplikovat Sartoriho typologii na jejich bezprostřední výsledky je tedy velmi komplikované. Občanské fórum vyšlo z voleb jako nejsilnější relevantní aktér v systému. Povaha tohoto subjektu byla však velmi vzdálena tomu, co bychom dnes nazvali standardní politickou stranou. Jednalo se spíše o hnutí, s jehož charakterem Sartoriho přístup příliš nepočítá.

Na půdě Občanského fóra nicméně vznikli budoucí relevantní (i nerelevantní) aktéři systému. Ještě v rámci OF vznikají tři významná uskupení: Meziparlamentní klub demokratické pravice, Liberální klub OF a Klub Sociálních demokratů OF. Všechna tato uskupení vytvořila relativně stabilní ideově-politický profil a organizační strukturu. Po rozpadu OF v únoru 1991 dále vznikají Občanské hnutí (OH), Občanská demokratická strana (ODS) a na základě fúze několika skupin Občanská demokratická aliance (ODA).⁷⁸

Pokud pozorujeme před volbami roku 1990 pouze iniciační či reziduální konfliktní linii (komunismus-antikomunismus), stav po volbách dává pozvolna vzniknout dalším společenským pnutím: konfliktní linie církev-stát a nacionalistické konfliktní linie. Na úrovni církev-stát je patrný volební úspěch Křesťanské a

⁷⁶ HLOUŠEK, V.; KOPEČEK, L. *Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita, 2004. s. 90.

⁷⁷ <http://volby.cz/pls/cnr1990/u65> (2. 4. 2014).

⁷⁸ FIALA, P.; STRMISKA, M. Systém politických stran v letech 1989-2004. In: MALÍŘ, J., MAREK, P. a kol. *Politické strany, vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004*. Brno: Doplněk. 2005. s. 1364-1365.

demokratické unie, jejíž vznik byl spojen fúzí většího počtu křesťanských formací. Zřejmě největší překvapením voleb byl úspěch Hnutí za samosprávnou demokracii – Společnost pro Moravu a Slezsko. Zastoupení této formace v ČNR vyjadřuje pozvolný vznik nacionalistické konfliktní linie. Konfliktní linie město-venkov se částečně projevila ve vzniku agrárně orientovaného subjektu – Spojenectví zemědělců a venkova (při volebním zisku okolo 4 % hlasů), které však nezískalo žádný mandát.⁷⁹

3.3 Parlamentní volby 1992 – volby do PS PČR v roce 1996

Do voleb v roce 1992 kandidovalo celkem 19 subjektů. Vítězem voleb se stala koalice ODS-KDS se ziskem 29,73 %. Zisky ostatních subjektů byly následující: Koalice Levý blok (KSČM, DL ČSFR) 14,05 %, ČSSD 6,53 %, LSU 6,52 %, KDU-ČSL 6,28 %, SPR-RSČ 5,98 %, ODA 5,93 % a HSD-SMS 5,87 %.⁸⁰

Výsledky parlamentních voleb roku 1992 byly důležitým ukazatelem hned několika zásadních posunů v rámci stranického systému. Především se jednalo o umístění politických subjektů v pravo-levém politickém spektru, jejichž „póly“ znázorňují postavení ODA a KSČM (dominantní subjekt LB). Výsledek těchto voleb navíc odstartoval krystalizaci relevantních stran systému a připravil půdu pro „redukční“ etapu vývoje českého stranického systému ve smyslu snižování počtu relevantních stranickopolitických subjektů a zjednodušování stranickopolitického spektra.⁸¹

Důležitým aspektem období 1992 až 1996 bylo ustavení vládní koalice ODS, ODA a KDU-ČSL, kterou lze považovat za jedinou regulérní koaliční formuli v 90. letech. Tato koalice navíc překlenula období rozpadu ČSFR, a stala se tak vládní koalicí již samostatné České republiky. Hladký přechod této koalice, a vlastně celého stranického systému směrem od federace k samostatné republice, byl způsoben faktickou neexistencí „celofederativních“ relevantních politických stran. O tomto trendu svědčil relativně bezproblémový vznik české KSČM a slovenské KSS (později SDL). Československý stranický systém s nezbytným atributem volebně-politické soutěže de

⁷⁹ HLOUŠEK, V.; KOPEČEK, L. *Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita, 2004. s. 90-91.

⁸⁰ <http://volby.cz/pls/cnr/1992/u68> (2. 4. 2014).

⁸¹ FIALA, P.; STRMISKA, M. Systém politických stran v letech 1989-2004. In: MALÍŘ, J., MAREK, P. a kol. *Politické strany, vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004*. Brno: Doplněk. 2005. s. 1366-1367.

facto neexistoval. Z tohoto důvodu nepředstavoval pro vytvoření samostatných stranických celků zásadní překážku.⁸²

Dalším významným atributem této etapy vývoje stranického systému byla vysoká míra „přesunu“ poslanců v rámci jednotlivých poslaneckých klubů. Tento fakt měl za následek faktický zánik těchto klubů, a to nehledě na volební výsledky. Naopak se na parlamentní půdě postupně ustavila řada nově vznikajících subjektů, jejichž legitimita rozhodně neodpovídala voličskému vyjádření. Například ještě v červenci 1992 registrujeme v České národní radě 9 poslaneckých klubů, v lednu 1994 se toto číslo zvýšilo na 11. Do roku 1995 se tento počet snížil na 10 poslaneckých klubů. Rozmezí roků 1995 a 1996 můžeme do jisté míry považovat za stabilizační období personálního (v rámci jednotlivých poslaneckých klubů) složení relevantních politických aktérů.

Volby roku 1992 potvrdily vzrůstající trend významu socioekonomické konfliktní linie transformace. Pokud byla tato linie v předchozí etapě označována za „potenciálně“ nejdůležitější pro utváření stranického systému, můžeme etapu 1992 až 1996 považovat za období dominance právě socioekonomické konfliktní linie. V rámci této konfliktní linie můžeme v daném období seřadit relevantní subjekty dle jejich vztahu ke klíčové otázce směřování vývoje ekonomiky (seřazeno od politických subjektů nejsilněji orientovaných na tržní ekonomiku k subjektům zastávající státně-řízenou ekonomiku): ODA, ODS, KDS, SPR-RSČ, KDU-ČSL, HSD-SMS, LSU, ČSSD, KSČM.⁸³

3.4 Parlamentní volby 1996 – předčasné parlamentní volby 1998

Volby do Poslanecké sněmovny z roku 1996 potvrdily trendy směřující k dalšímu zjednodušení a zprůhlednění soustavy relevantních politických aktérů. Reduktivní směr systému tohoto období nejlépe reprezentuje snížení počtu subjektů v PS ČR na šest.⁸⁴ Jak již bylo naznačeno výše, ze 16 skutečně kandidujících volebních

⁸² FIALA, P.; STRMISKA, M. Systém politických stran v letech 1989-2004. In: MALÍŘ, J., MAREK, P. a kol. *Politické strany, vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004*. Brno: Doplněk. 2005. s. 1368.

⁸³ HLOUŠEK, V.; KOPEČEK, L. *Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita, 2004. s. 92-93.

⁸⁴ FIALA, P.; HLOUŠEK, V. Stranický systém České republiky. In FIALA, P., HERBUT, R. a kol. *Středoevropské systémy politických stran – Česká republika, Maďarsko, Polsko a Slovensko*. Brno: Masarykova univerzita, 2003. s. 28.

uskupení získalo mandátní zastoupení 6 subjektů. Největší nárůst hlasů oproti předchozímu volebnímu období zaznamenala ČSSD se ziskem 26,44 %. Jedná se tak o dosud nepřekonaný rozdíl v počtu získaných hlasů v rámci dvou po sobě jdoucích volebních období. I přes tento nezpochybnitelný volební úspěch ČSSD se vítězem voleb se ziskem 29,62 % hlasů stala ODS. Již zcela samostatně kandidující KSČM získala 10,33 %. KDU-ČSL i SPR-RSČ zaznamenaly vzrůst svých voličských hlasů se ziskem 8,08 % respektive 8,01 %. Jako nejslabší subjekt PS ČR vyšla z voleb ODA se ziskem 6,36 % hlasů.⁸⁵

Pokud měly výsledky voleb pozitivní vliv ve smyslu koncentrace relevantních politických aktérů systému, nebylo tomu tak v případě možnosti vytvoření „silné“ vládní koalice a můžeme mluvit o její jisté omezené míře akceschopnosti. Dlouhé politické vyjednávání (ze kterého byly předem vyloučeny KSČM a SPR-RSČ) vyústilo v pokračování vládní koalice ve formátu ODS, KDU-ČSL, ODA. Nicméně takto ustanovená vládní koalice disponovala v PS ČR pouze 99 koaličními poslanci.⁸⁶

De facto menšinová pozice „nové“ vládní koalice vyžadovala podporu opozice. Již samotné vyjednávání o vládním prohlášení a jeho konečné podobě byly kompromisem mezi stranami vládní koalice i opoziční ČSSD. Nejsilnější opoziční strana si tak na vládní koalici vymohla například obsazení předsednictví PS ČR jejím předsedou Milošem Zemanem. Byli to poslanci opoziční ČSSD, kteří po dohodě s koaličními stranami opustili jednacích sál PS a umožnili tak vládě získání důvěry v poměru 98:40 poslaneckých mandátů.⁸⁷ V tomto volebním období dochází k již jasné profilaci na ose pravice-levice. Zisky dvou nejsilnějších parlamentních stran, ODS a ČSSD zastupující pravo-levé štěpení, se více méně vyrovnaly.⁸⁸

Socioekonomická konfliktní linie nabyla i v tomto období opět na síle a stala se dominantní. Důkazem tohoto vývoje byla volební kampaň orientovaná převážně na ekonomická témata, ve kterých se ČSSD již jasně vyslovila pro principy tržní ekonomiky a decentralizaci, ale zároveň pro zachování sociálně orientované politiky.

⁸⁵ <http://volby.cz/pls/ps1996/u4> (2. 4. 2014).

⁸⁶ FIALA, P.; HLOUŠEK, V. Stranický systém České republiky. In FIALA, P., HERBUT, R. a kol. *Středoevropské systémy politických stran – Česká republika, Maďarsko, Polsko a Slovensko*. Brno: Masarykova univerzita, 2003. s. 29.

⁸⁷ HLOUŠEK, V. Mezínky vnitropolitického vývoje. In DANČÁK, B. (ed.) *Integrační pokusy ve středoevropském prostoru I*. 1. vyd. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 1999. s. 73-74.

⁸⁸ KUNC, M. *Stranické systémy v re/konstrukci*. Praha: Slon, 2000. s. 217.

Triumf ekonomických témat byl potvrzen výsledky voleb, jež utvořily ODS a ČSSD zásadními relevantními politickými aktéry v systému. Převážně ekonomicky orientovaný program těchto stran oslovil největší počet voličů.⁸⁹

Význam konfliktní linie na ose církev-stát procházel v tomto období vývoje stranického systému spíše stagnací. V polovině 90. let se KDU-ČSL mnohem intenzivněji snažila o profilaci na ose pravice-levice. Programový posun byl zřejmě nezbytný, protože toto období bylo charakteristické celkovým poklesem religiozity ve společnosti na velmi nízkou úroveň. KDU-ČSL proto přistoupila na jistou změnu v pořadí priorit uvnitř svého programu, kdy upřednostňovala spíše sociálně-ekonomická témata před tradičními. Jednalo se o pragmatický tah, kdy se KDU-ČSL ocitla na prahu politické marginalizace.⁹⁰

3.5 Předčasné parlamentní volby 1998 – parlamentní volby 2002

Pozice prvního menšinového kabinetu v dějinách České republiky byla od počátku jeho působení velice složitá. Akceschopnost vlády byla omezena vnitřními neshodami při hledání kompromisních východisek, zvláště mezi ODS a KDU-ČSL, a zároveň, vzhledem k menšinovému postavení vlády, také mezi koalicí a opozicí, jejíž hlasy byly k prosazování zákonů nezbytné. Navíc v této době vrcholilo pnutí mezi čelnými představiteli nejsilnějšího koaličního subjektu ODS, které vyústilo ve vznik nové názorové platformy a později nové politické strany Unie svobody (v čele US stanuli J. Ruml, I. Pilip, J. Vodička, S. Volák). Spolu s nejasnostmi ohledně financování ODS byla vnitrostranická krize tohoto subjektu příčinnou rozkolu uvnitř strany, ale zároveň celé vlády.⁹¹ Definitivní rozpad dosavadní vládní koalice zahájili 29. listopadu podáním demise ministři za KDU-ČSL, o něco později stejně postupovali ministři ODA. 30. listopadu podal demisi i premiér V. Klaus, což vyvolalo odstoupení celého kabinetu.⁹²

⁸⁹ HLOUŠEK, V.; KOPEČEK, L. *Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita, 2004. s. 94.

⁹⁰ *Ibid.*, s. 93.

⁹¹ HAVLÍK, V. Česká republika. In BALÍK, S., HAVLÍK, V. a kol. *Koaliční vládnutí ve střední Evropě (1990-2010)*. Brno: Masarykova univerzita, 2001. s. 56-57.

⁹² FIALA, P.; HLOUŠEK, V. Stranický systém České republiky. In FIALA, P., HERBUT, R. a kol. *Středoevropské systémy politických stran – Česká republika, Maďarsko, Polsko a Slovensko*. Brno: Masarykova univerzita, 2003. s. 30.

Demise vlády odstartovala další vlnu politických vyjednávání, při kterých se chopil iniciativy prezident Václav Havel. Prezident pověřil předběžnými rozhovory předsedu KDU-ČSL Josefa Luxe. Nicméně nechuť formování nové vlády ze strany ostatních relevantních aktérů systému vedla nakonec k vytvoření nového kabinetu pod vedením dosavadního guvernéra České národní banky Josefa Tošovského. Nová vláda byla tvořena nestraníky a zástupci KDU-ČSL, ODA a některými představiteli ODS, kteří se ovšem o několik týdnů později stali členy nového subjektu stranického systému US. I takto složená vláda se však při získání „sněmovní“ důvěry musela opírat o hlasy ČSSD. Sociální demokracie vládu, po řadě programových ústupků a garanci vypsání předčasných parlamentních voleb, podpořila.⁹³

Předčasné volby 1998 znamenaly pro český stranický systém další redukcí počtu politických stran, které získaly mandátní zastoupení v poslanecké sněmovně. Z 18 kandidujících předvolebních uskupení zvítězila ve volbách sociální demokracie se ziskem 32,31 % hlasů. Jako druhá nejsilnější strana vyšla z voleb ODS s 27,74 %. Nejsilnější strany v systému dále s velkým odstupem následovaly KSČM s 11,03 %, KDU-ČSL s 9 % a US s 8,6 %.⁹⁴

Výsledky hlasování definitivně potvrdily politickou marginalizaci stran ODA a SPR-RSČ, které v předčasných volbách nedosáhly na žádný mandát. V systému se naopak objevil „nový“ politický subjekt s názvem Unie svobody, o jehož vzniku jsem se již ve zkratce zmínil. Z výsledků voleb je jasně patrné posílení pozic všech parlamentních subjektů, vyjma ODS. Vzhledem k událostem a vnitrostranické krizi, která vyvrcholila odštěpením části poslaneckého klubu ODS, před předčasnými volbami v červnu 1998, lze označit volební zisk občanských demokratů přinejmenším jako překvapující.

Předčasné volby v roce 1998 přinesly spíše dílčí změny v konfiguraci rozhodujících aktérů v systému. Přestože výsledky voleb přinesly třem „pravostředovým“ subjektům (ODS, US, KDU-ČSL) většinu 102 hlasů v PSP ČR, nebyla takto konfigurovaná koaliční formule pravděpodobným vyústěním povolebních jednání o podobě vládního kabinetu. Nejpravděpodobnějšími příčinami faktu, že mezi těmito subjekty k jednání prakticky nedošlo, byly osobní spory jejich hlavních

⁹³ HAVLÍK, V. Česká republika. In BALÍK, S., HAVLÍK, V. a kol. *Koaliční vládnutí ve střední Evropě (1990-2010)*. Brno: Masarykova univerzita. 2001. s. 58-59.

⁹⁴ <http://volby.cz/pls/ps1998/u4> (2. 4. 2014).

představitelů, jejichž kořeny vedou nepochybně k vládní krizi z konce roku 1997 (zřejmě největší překážkou byl požadavek KDU-ČSL na neúčast V. Klause v případně sestavované vládě).⁹⁵

Miloš Zeman, jehož prezident pověřil jednáním o sestavení vlády, neuspěl s návrhem formátu vládní koalice skládající se z ČSSD, KDU-ČSL a US (a to i v případě většího počtu spíše parametricky odlišných variant). „*Smlouva o vytvoření stabilního politického prostředí v České republice uzavřená mezi Českou stranou sociálně demokratickou a Občanskou demokratickou stranou* [nebo také tzv. opoziční smlouva, pozn. autora] *se stala východiskem z komplikované situace povolebního patu*“.⁹⁶

Tato smlouva umožňovala ČSSD sestavit jednobarevnou menšinovou vládu a ODS zaručovala obsazení klíčových kontrolních postů (např. Komise pro kontrolu BIS, sněmovní rozpočtový výbor, atd.). Smlouva dále obecně zavazovala ke spolupráci dvou nejsilnějších subjektů PSP ČR v oblasti změn ústavy a dalších – například o změně volebního zákona. Za další rozšíření spolupráce ČSSD a ODS v rámci tohoto volebního období můžeme považovat tzv. toleranční patent, jenž tyto dvě politické strany zavazoval k ještě bližší spolupráci zejména v oblasti schvalování státního rozpočtu (od roku 2000).⁹⁷

Dominance socioekonomické konfliktní linie se přenesla i do období let 1998 – 2002. Soupeření politických subjektů v rámci odlišných přístupů k intenzitě či formě evropské integrace dosáhla v tomto období zřejmě svého vrcholu – jedno z hlavních volebních témat relevantních aktérů se týkalo právě přístupu k evropské integraci. Nedá se ovšem říci, že by voliči byli tímto tématem příliš ovlivňováni či dokonce podřizovali své volební rozhodování právě vztahu jednotlivých politických stran k evropské integraci. Jedná se tedy spíše o „politickou“ konfliktní linii, jejíž existence je vyvolána spíše uměle politickými stranami.⁹⁸

⁹⁵ HAVLÍK, V. Česká republika. In BALÍK, S., HAVLÍK, V. a kol. *Koaliční vládnutí ve střední Evropě (1990-2010)*. Brno: Masarykova univerzita. 2001. s. 59.

⁹⁶ HLOUŠEK, V.; KOPEČEK, L. *Česko*. In. STRMISKA, M.; HLOUŠEK, V.; KOPEČEK, L.; CHYTILEK, R. *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, 2005. s. 445.

⁹⁷ HAVLÍK, V. Česká republika. In BALÍK, S., HAVLÍK, V. a kol. *Koaliční vládnutí ve střední Evropě (1990-2010)*. Brno: Masarykova univerzita. 2001. s. 60.

⁹⁸ HLOUŠEK, V.; KOPEČEK, L. *Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita, 2004. s. 95.

3.6 Parlamentní volby 2002 – parlamentní volby 2006

Opoziční smlouva ovlivnila stranický systém České republiky z několika hledisek. Rozdělení moci ve státě mezi dvě nejsilnější politické strany v systému, které vyplývalo z obsahu opoziční smlouvy, velkou mírou přispělo ke spolupráci a volební kooperaci „menších“ parlamentních stran US, KDU-ČSL a neparlamentních subjektů ODA, DEU. Tyto subjekty již v senátních volbách v roce 1998 kandidovaly jako tzv. Čtyřkoalice.⁹⁹ Před volbami do PSP ČR v roce 2002 došlo k transformaci tohoto subjektu v „Koalici KDU-ČSL, US-DEU“, ve kterém již nefigurovali zástupci ODA a fakticky došlo k fúzi mezi subjekty US a DEU směrem k vytvoření jedné strany.

Nejdůležitějším pojícím faktorem výše zmíněného „kooperačního“ vývoje v prostoru okolo menších politických stran byla bezpochyby existence opoziční smlouvy a odpor k ní. Dominance tohoto „jednotícího“ prvku se prokázala v následujícím období, kdy jeho síla neustále oslabovala. Jednalo se tak spíše pouze o volební koalici, jejíž povahu potvrdil budoucí vnitřně odstředivý vývoj, kdy bylo povolební jednání záležitostí spíše dvou samostatných aktérů.¹⁰⁰

Ve volbách v roce 2002 uhájila své vítězství ČSSD se ziskem 30,20 % hlasů. Největší procentní úbytek zaznamenala na druhém místě ODS s 24,47 %. Naopak nejlepšího výsledku v historii samostatné České republiky dosáhla KSČM s 18,51 %. Spíše „staronový“ subjekt Koalice KDU-ČSL, US-DEU získal 14,27 %. Do PSP ČR kandidovalo dosud rekordních 29 politických subjektů. Po „opozičně-smluvním“ období se volby v roce 2002 vyznačovaly dosud nejmenší volební účastí při volbách do Dolní komory Parlamentu ČR. Reálný počet voličů, kteří odevzdali své obálky, klesl cca o 1 200 000.¹⁰¹

Sestavením vlády byl pověřen V. Špidla, který nahradil v čele ČSSD M. Zemana ještě před volbami v roce 2002. Nový předseda sociální demokracie nepokračoval v politice spolupráce s ODS svého předchůdce a již před volbami spíše preferoval spolupráci s KDU-ČSL a US-DEU. Pro vytvoření takto sestavené povolební koalice zároveň hovořil i vnitrostranický vývoj uvnitř US-DEU, která preferovala spolupráci se sociálními demokraty před ODS. V rámci povolebního vyjednávání a nakonec i

⁹⁹ NOVÁK, M. Relevance malých stran v demokracii. *Politologická revue*. roč. 5, č. 2, 1999. s. 44.

¹⁰⁰ HAVLÍK, V. Česká republika. In BALÍK, S., HAVLÍK, V. a kol. *Koaliční vládnutí ve střední Evropě (1990-2010)*. Brno: Masarykova univerzita. s. 62.

¹⁰¹ <http://volby.cz/pls/ps2002/ps2?xjazyk=CZ> (2. 4. 2014).

v následujícím vývoji na půdě PS PČR (US-DEU i KDU-ČSL vytvořili vlastní poslanecké kluby) se naplno projevilo spíše pragmatické předvolební spojení těchto subjektů.¹⁰²

Povolební vyjednávání dalo vzniknout vládní koalici ve formátu ČSSD, KDU-ČSL a US-DEU. Předsedou vlády byl 12. července 2002 jmenován Vladimír Špidla. Vládu podpořila všech 101 koaličních poslanců, můžeme ji tedy označit jako minimální vítěznou ideově nepropojenou koalici. Formát vládní koalice zůstal zachován po celé období 2002 - 2006, nikoli však její personální obsazení, kdy se na postu ministerského předsedy vystřídali postupně Vladimír Špidla, Stanislav Gross a Jiří Paroubek (všichni ČSSD).¹⁰³

Stranický systém České republiky zaznamenal v této etapě další redukci počtu politických subjektů, kterým volby zajistily mandátní zastoupení v PS PČR na 4. Nedá se ovšem říci, že by v tomto období zároveň docházelo ke stabilizaci vnitřní dynamiky systému. Prakticky celé toto období provázal vznik rozličných ad hoc vytvářených koalic, jejichž jediným cílem bylo prosazování jednotlivých zákonů, tedy na úkor ucelené a především jednotné vládní politiky. V řadě případů se tedy hlasování odehrávalo za společného postupu ČSSD a KSČM nebo „momentální“ koalice ODS, KDU-ČSL, US-DEU.

Období 2002 – 2006 pokračuje dominancí socioekonomické konfliktní linie. Přibližně v této etapě můžeme zaznamenat „sklony“ k vytváření klasické Rokkanovy konfliktní linie vlastníci versus pracující (v českém prostředí zejména vzhledem ke vzrůstající míře flexibility ekonomiky).¹⁰⁴ Evropská konfliktní linie pokračovala i v tomto období spíše v latentním působení, kdy se její reálné střetnutí odehrává prakticky pouze uvnitř stranického systému.

3.7 Parlamentní volby 2006 – parlamentní volby 2010

Do parlamentních voleb v roce 2006 kandidovalo celkem 26 politických subjektů. Vítězem voleb se stala se ziskem 81 mandátů a 35,38 % hlasů ODS. Druhé

¹⁰² HAVLÍK, V. Česká republika. In BALÍK, S., HAVLÍK, V. a kol. *Koaliční vládnutí ve střední Evropě (1990-2010)*. Brno: Masarykova univerzita, s. 62.

¹⁰³ *ibid.*, s. 62-66.

¹⁰⁴ HLOUŠEK, V.; KOPEČEK, L. *Konfliktní demokracie: Moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita, 2004. s. 99.

místo obsadila ČSSD (74 mandátů a 32 % hlasů). Největší ztrátu oproti předchozímu volebnímu období zaznamenala KSČM (26 mandátů a 12,81 % hlasů). KDU-ČSL, která v těchto volbách kandidovala samostatně, získala 13 mandátů a 7,22 % hlasů. Novým subjektem, který překonal 5% volební klauzuli, se stala Strana zelených (6 mandátů a 6,29 % hlasů).¹⁰⁵

Výsledky parlamentních voleb přinesly nepříjemný fakt tzv. volebního patu, kdy předem avizovaná varianta vládní koalice ve formátu ODS, KDU-ČSL, SZ disponovala pouze 100 mandáty. Jednání o sestavení vlády (a zejména vyjádření důvěry vládě) tak bylo předem odsouzeno k dlouhotrvajícímu procesu, který trval od června 2006 do prvního měsíce roku 2007. Povolební vyjednávání zachycovaly téměř všechny myslitelné kombinace a varianty možných vládních koalic (např. velká koalice ODS a ČSSD či široká koalice všech subjektů bez účasti KSČM, atd.), vyjma přímé účasti KSČM na vládě.¹⁰⁶ Půl roku trvající politický souboj, do kteréhož jako výrazný (v období po roce 1992 zřejmě nejsilněji) aktér zasáhl prezident Václav Klaus, ukončilo v České republice již známé řešení – přeběhlictví, jež pro okamžik vyjádření důvěry vládě fakticky smazalo existenci volebního patu.

Jmenování vlády, která se viditelně hodlala opírat i o hlasy poslanců M. Pohanky a S. Melčáka (opustili v říjnu, respektive listopadu 2006 poslanecký klub ČSSD), se stalo předmětem ostrého sporu mezi premiérem Mirkem Topolánkem (předseda ODS) a prezidentem Václavem Klausem. 9. ledna 2007 ovšem prezident nakonec ustoupil, když jmenoval vládu (druhý kabinet M. Topolánka) složenou ze zástupců ODS, KDU-ČSL a SZ. Podle předpokladů byla vládě vyslovena důvěra, když se poslanci Pohanka a Melčák neúčastnili hlasování a snížili kvorum potřebné k vyslovení důvěry.¹⁰⁷

Nestabilita Topolánkovy vlády, způsobena de facto neexistující většinou, spory mezi koaličními partnery a skandály jednotlivých vládních poslanců, vyvrcholila úspěšným vyslovením nedůvěry vládě 24. března 2009. Po pádu vlády přistoupila poslanecká sněmovna k napodobení „úřednického řešení“ z let 1997 – 1998. Úřednická vláda Jana Fischera získala důvěru 156 poslanců. Původně zamyšlený „překlenovací“ mandát Fischerovy vlády (dle zkušeností s Tošovského kabinetem) však překazil

¹⁰⁵ <http://volby.cz/pls/ps2006/ps2?xjazyk=CZ> (2. 4. 2014).

¹⁰⁶ HAVLÍK, V. Česká republika. In BALÍK, S., HAVLÍK, V. a kol. *Koaliční vládnutí ve střední Evropě (1990-2010)*. Brno: Masarykova univerzita. s. 66-68.

¹⁰⁷ *ibid.* s. 69.

Ústavní soud, který zrušil ústavní zákon o zkrácení volebního období – neboli uzavřel cestu k předčasným volbám.¹⁰⁸

3.8 Parlamentní volby 2010 – předčasné parlamentní volby 2013

Dosud poslední volby do PSP ČR o něco razantněji „zamíchaly“ rozložením sil dosavadních hlavních politických aktérů a vymanily stranický systém z volebního patu roku 2006. Vítězem voleb se stala ČSSD získkem 56 mandátů a 22,08 % hlasů. S velmi malým odstupem následovala ODS (53 mandátů a 20,22 % hlasů). Na třetím místě se usadil „nový“ politický subjekt nesoucí název TOP 09 (41 mandátů a 16,7 % hlasů). Čtvrté a páté místo s větším odstupem obsadily KSČM (26 mandátů a 11,27 % hlasů) a další nově se etabloující politický subjekt Věci veřejné - VV (24 mandátů a 10,88 % hlasů).¹⁰⁹

Interpretace volebních výsledků posledních voleb do PSP ČR se jeví jako rozhodně složitější než tomu bylo v předcházejících volebních období. Paradoxně nejjednodušeji lze označit hlavního poraženého – ČSSD. Pro celé vedení sociálních demokratů byl výsledek květnových voleb velkým (a díky předvolebním predikcím neočekávaným) zklamáním, které vyvrcholilo rezignací Jiřího Paroubka na post předsedu ČSSD. Z výše uvedených výsledků je zjevné, že své zastoupení v PS PČR ztratila KDU-ČSL. Naopak roli „nováčků“ plní ve stávajícím složení sněmovny zástupci TOP 09 a VV. V případě TOP 09 je však nutné poznamenat, že řada jejích poslanců již vykonávala poslanecký mandát v jiných politických subjektech. Tato „personální migrace“ tak proběhla zejména z tábora KDU-ČSL, kdy se členy TOP 09 stali například Miroslav Kalousek, Vlasta Parkanová a Pavel Severa – dlouholetí přední činitelé křesťanských demokratů.

Povolební jednání vyústilo velice rychle v sestavení vlády na ose ODS, TOP 09 a VV. Prezident republiky jmenoval předsedou vlády Petra Nečase (předseda ODS) již 28. června 2010. Vláda získala důvěru 10. srpna díky všem 108 hlasům koaličních poslanců. Nečasova vláda se však od konce roku 2010 potýkala s vážnými koaličními neshodami.¹¹⁰ Aféry jednotlivých členů vlád (kauzy ministrů P. Drobila, A. Vondry, V.

¹⁰⁸ HAVLÍK, V. Česká republika. In BALÍK, S., HAVLÍK, V. a kol. *Koaliční vládnutí ve střední Evropě (1990-2010)*. Brno: Masarykova univerzita, s. 70-71.

¹⁰⁹ <http://volby.cz/pls/ps2010/ps2?xjazyk=CZ> (2. 4. 2014).

¹¹⁰ HAVLÍK, V. Česká republika. In BALÍK, S., HAVLÍK, V. a kol. *Koaliční vládnutí ve střední Evropě (1990-2010)*. Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 79.

Bárty) a zřejmě definitivní politická diskreditace VV značnou měrou omezovaly akceschopnost vládního kabinetu.

Zřejmě nejproblematičtějším subjektem vládní koalice se postupně staly Věci veřejné. Jejich požadavky ohrožovaly mocenské pozice ODS i TOP 09 jako silnějších koaličních partnerů, což pobuřovalo zvláště představitele TOP 09. Věci veřejné navíc několikrát pohrozily odchodem vlády. V první čtvrtině roku 2012 zaplatily Věci veřejné velice drahou „nováčkovskou“ daň. Čelní představitelé VV (V. Bárta, K. Kočí, J. Škárka) se postupně zdiskreditovali v tajně pořízených nahrávkách, které však byly v několika vlnách uveřejňovány médii. Vnitrostraničná krize Věcí veřejných vyvrcholila faktickým rozštěpením tohoto subjektu, kdy se od strany oddělila platforma LIDEM, tj. zhruba 8 poslanců a poslankyň kolem bývalé místopředsedkyně VV Karolíny Peake.

Od května 2012 vzniká vláda na novém půdorysu ODS, TOP 09 a LIDEM. Po několika vážných koaličních krizích, ze kterých bylo nejzávažnější odvolání předsedkyně LIDEM K. Peake z postu ministryně obrany v prosinci 2013, dochází v červnu 2013 k propuknutí tzv. kauzy Nagyová. Útvar pro odhalování organizovaného zločinu (ÚOOZ) provedl 13. června 2013 razii proti politikům, úředníkům a podnikatelům podezřelým z korupce a zneužití pravomoci úřední osoby. Mezi zadrženými byla šéfka kabinetu a blízká spolupracovnice premiéra Jana Nagyová, bývalí poslanci ODS Ivan Fuksa, Marek Šnajdr a Petr Tluchoř, šéf Úřadu vlády Lubomír Poul, člen představenstva Českých drah a exnáměstek ministra zemědělství Roman Boček, ředitel státních hmotných rezerv a bývalý šéf vojenské rozvědky Ondřej Páleník a jeho nástupce v čele Vojenského zpravodajství Milan Kovanda.¹¹¹ V reakci na vyšetřování podala ČSSD 14. června 2013 žádost o hlasování o nedůvěře vládě. Předseda vlády Petr Nečas sám podal demisi 17. června 2013. Prezident republiky Miloš Zeman jej pověřil dalším vedením kabinetu do jmenování nové vlády, která byla pod vedením Jiřího Rusnoka jmenována 10. července 2013.¹¹²

¹¹¹ KODĚRA, P. Policie už začala rozdávat obvinění. ČSSD žádá demisi premiéra a rozpuštění sněmovny. In: *iHNed.cz* [online]. <http://zpravy.ihned.cz/cesko/c1-60061380-policejni-razie-na-uradu-vlady-zasahovala-v-noci-protikorupcni-policie> (16. 4. 2014).

¹¹² KOPECKÝ, J., VENTUROVÁ, J. Zeman jmenoval Rusnokovu vládu. Čeká, že zabrání tlakům na policii. In: *Idnes.cz* [online]. http://zpravy.idnes.cz/zeman-jmenoval-rusnokovu-vladu-ma-zabranit-tlakum-na-vysetrovani-10c-/domaci.aspx?c=A130710_074801_domaci_jpl (16. 4. 2014).

7. srpna 2013 vláda J. Rusnoka nezískává důvěru v poslanecké sněmovně, když pro návrh hlasovalo 93 poslanců, proti bylo 100 poslanců.¹¹³ Předseda vlády Rusnok předal demisi vlády do rukou prezidenta republiky 13. srpna 2013. Prezident M. Zeman následně pověřil Rusnoka vedením vlády v demisi až do vytvoření nové vlády vzešlé z předčasných voleb v říjnu 2013.

3.9 Předčasné parlamentní volby 2013

Volby ve dnech 25. – 26. října 2013 charakterizuje vzestup nových subjektů, které obdržely značný počet protestních hlasů a pád zisků mandátů pravicových stran. Vítězná ČSSD oproti minulým trochu oslabila na 50 mandátů a 20,45 % hlasů. Jako nový subjekt se prosadilo hnutí ANO Andreje Babiše se 45 mandáty a 18,65 % hlasů, třetí KSČM posílila o 7 získaných mandátů na 33 křesel a 14,91 % hlasů. Obě pravicové strany TOP 09 a ODS výrazně oslabilo. TOP 09 od minulých voleb přišla téměř o 40 % mandátů a se ziskem 26 křesel a 11,99 % hlasů skončila jako čtvrtá. Ještě hůře se vedlo ODS, jež si připsala nejhorší výsledek ve své dvacetileté historii a se získanými 7,72 % hlasů a s 16 mandáty skončila jako pátá. Poněkud překvapivě jako šestý skončil Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury se ziskem 6,88 % hlasů a 14 mandátů. Volby 2013 znamenaly comeback pro KDU-ČSL, která bodovala zejména ve svých tradičních volebních baštách a se ziskem 6,78 % hlasů a 14 mandátů je poslední stranou, jež překročila volební klauzuli.¹¹⁴

Výsledky voleb ukazují na dva fenomény. Prvním je výrazný neúspěch obou primárně pravicových stran ODS i TOP 09. Nízkou podporu voličů můžeme přičítat jak zmíněné kauze Nagyová (hlavně případ ODS), tak podílu stran na nepopulárních úsporných opatřeních Nečasovy vlády, které symbolizoval tehdejší ministr financí a první místopředseda TOP 09 M. Kalousek.

Druhý, pro výzkum stranických systémů mnohem důležitější fenomén, ukazuje na faktický odliv voličů od zavedených stran k novým subjektům, které svoji předvolební rétoriku stavějí na odporu k dosavadní politické a stranické praxi. Zatímco ANO deklaruje změny v procesně-ekonomické provině a důraz na potírání korupce a finanční kriminality, Úsvit aspiruje na hluboké ústavní změny českého politického

¹¹³ Záznam o 11. hlasování 57. schůze Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky dne 7. srpna 2013, o žádosti vlády ČR o vyslovení důvěry, Digitální repozitář PS PČR [online].
<http://www.psp.cz/sqw/hlasy.sqw?g=58140> (16. 4. 2014).

¹¹⁴ <http://www.volby.cz/pls/ps2013/ps> (16. 4. 2014).

systemu a posunu zastupitelské demokracie směrem k participativní až plebiscitní demokracii.^{115;116}

Po povolebním vyjednávání vzniká 29. ledna 2014 koaliční vláda Bohuslava Sobotky. Koalici tvoří ČSSD + ANO 2011 + KDU-ČSL + 1 nezaníčaník za ANO, které byla dne 18. února 2014 Poslaneckou sněmovnou vyslovena důvěra (pro bylo 110 z 181 přítomných poslanců).¹¹⁷

¹¹⁵ ANO 2011 *Program ANO 2011* [online]. <http://www.anobudelip.cz/cs/o-nas/program/volby-2013/zkraceny-program/>, 2014. (16. 4. 2014).

¹¹⁶ ÚSVIT PŘÍMÉ DEMOKRACIE TOMIA OKAMURY *Program hnutí* [online]. <http://www.hnutiusvit.cz/program-hnuti/>, 2014. (16. 4. 2014).

¹¹⁷ ČESKÁ TELEVIZE *Sobotkova vláda dostala důvěru - po 11 hodinách řečníení* [online]. <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/263273-sobotkova-vlada-dostala-duveru-po-11-hodinach-recneni/>, 2014. (16. 4. 2014).

Vývoj stranického systému Polské republiky

Stranický systém novodobé Polské republiky a jeho unikátní charakter byl v 90. letech 20. století do velké míry produktem iniciativního volebního inženýrství. Silně proporčně nastavená pravidla první svobodné „volební hry“ – co možná nejvíce demonstrující polskou demokratičnost, avšak již méně zohledňující budoucí efektivitu a fungování státu – zákonitě vedla k procesu tříštění polského stranictví. Vystalá disfunkčnost legislativního a exekutivního aparátu Polské republiky se stala následně podnětem k hledání cest ke stabilizaci systému. Pro roky 1993 a 1997 byl nastolen proporční volební systém s většinovým – a bipolarizačním – účinkem, který vedl k chvilkové konsolidaci stranického systému. Avšak na počátku nového tisíciletí, přesněji v roce 2001, se opět začalo „hrát“ podle jiných – znovu více proporčních – pravidel, odrážejících nejednotu polské pravicové scény. V procesu koncentrace a defragmentizace polského stranictví tím byl učiněn – byť jen krátký – krok zpět, který měl být (a nakonec byl) v následujících letech vystřídán dalšími kroky, vedoucími směrem vytyčeným už v roce 1993 – tj. směrem stabilizace a konsolidace volebních pravidel, umožňujících pevnější etablování politických stran v do dnešní doby dosti nevyzpytatelném a vrtkavém polském stranickém systému.

Obsahem „polské“ části mé práce bude – s odkazem na již výše uvedené - zanalyzování podoby polských volebních pravidel (myšleno pravidel vztažených k volbám do Sejmu – dolní komory) a jejich dopadu na stranický systém. V případě polského stranického systému se jedná o od sebe neoddělitelné a vzájemně se determinující soustavy, které v Polské republice – mnohem výrazněji než například právě v České republice – vykazují vztah vzájemné korelace.

Dalším, dle mého názoru nezbytným, předmětem této části práce bude alespoň základní deskripce vývoje polského stranického systému a zároveň i samostatných jednotek participujících se na polské politické scéně – relevantních politických subjektů. Formování struktury polské politické scény po roce 1989 lze podobně jako v českém prostředí vnímat z několika hledisek:

1. Štěpení v táboře Solidarity a vyprofilování se z něho řady politických stran různých ideových preferencí.

2. Institucionalizace nesolidaritních uskupení na bázi opozičního stanoviska vůči komunistickému režimu.
3. Dezintegrace a následná opětovná integrace postkomunistických stran

Nezbytné je také zdůraznit význam časového a rozsahového rámce, jímž je práce vymezena, resp. omezena. Tak jako v „české“ části své práce budu v tomto případě reflektovat vývoj po roce 1989 až do současnosti, respektive rozdělím vývoj polského stranického systému do několika etap.

4.1 Parlamentní volby 1989 – parlamentní volby 1991

Na jaře v roce 1989 se vyjednaváči z řad po čtyři dekády vládoucí Polské sjednocené dělnické strany (PZPR) a z opoziční Solidarity zvedli od „kulatého stolu“ a přivedli Polskou lidovou republiku k červnovým polosvobodným volbám, do krátké budoucnosti proklamující rozpad monolitického stranického bloku polských komunistů. Jednalo se o elekcí „kontraktní“ povahy, která by na jedné straně dokázala uspokojit volebně-soutěžní zájem Solidarity a která by na druhé straně neznamenal celkovou diskreditaci komunistické strany PZPR.¹¹⁸

Pravidla, jež předaslalo polské volební inženýrství pro červen roku 1989, byla tudíž nastolena tak, aby nebyl poražen dosud vládoucí režim. Pravidla měla primárně zabránit přímé volební konfrontaci mezi režimem a opozicí, protože v těch obvodech, které byly vyhrazeny soutěži, kandidáti režimu vystupovali zpravidla jako nezávislí kandidáti. Ještě před volbami do Sejmu bylo rozhodnuto o tom, že strategických 65 % mandátů (překonání prezidentského veta bylo třeba 66, 7% mandátů) bude vyhrazeno vládní koalici (tj. PZPR, SDS a jejím satelitům; k satelitům PSDS lze zařadit Sjednocenou lidovou stranu ZSL (později PSL) a Demokratickou stranu (SD)), a pouze zbylých 35 % bude opravdu soutěžních.¹¹⁹ Zcela svobodné měly být volby do vcelku nevýznamného senátu. Jak sejmová, tak senátní elekcce pak dostala absolutně většinového dvoukolového volebního systému, kdy vítěz v jednomandátovém obvodě

¹¹⁸ BENOIT, K., HAYDEN, J. Institutional Change and Persistence: The Evolution of Poland's Electoral System, 1989-2000. In: *The Journal of Politics*, Vol. 66, No. 2 (květen 2004), s. 396-427. srovnej s HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L. Polsko. In STRMISKA, M., HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L., CHYTILEK, R. *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, 2005. s. 505.

¹¹⁹ MLEJNEK, J. Polsko. In CABADA, L.; DVORÁKOVÁ, V. a kol. *Komparace politických systémů III*. Praha: VŠE, 2004. s. 19-20.

„sebral vše“. Zisk mandátu pro jiné subjekty než vládnoucí PSDS a opoziční Solidaritu byl tak velmi obtížný.

Vítězství PZPR v Sejmu bylo – jak vyplývá z výše uvedeného – předem dané, avšak všechny ostatní mandáty, o něž se reálně svedl volební souboj, získala Solidarita (resp. Občanský výbor Solidarita). Ačkoliv se tak PZPR „vítězně“ udrželo u moci, za opravdového a morálního vítěze těchto voleb nutno považovat Solidaritu, jejíž volební úspěch učinil z „polosvobodných“ voleb spíše plebiscit proti komunistickému režimu. Volby v červnu 1989, ač výrazně nedemokratické a nesvobodné, tak naplnily specifické jednání u „kulatého stolu“ o tom, že Polské sjednocené dělnické straně budou poskytnuty minimálně další 4 roky vládnutí, přičemž Solidarita měla získat statut legální opozice. Výraznou osobností celého procesu byl nepochybně Lech Walesa, který se jako historický vůdce Solidarity těšil z vysoké popularity, jež byla náležitě využita.¹²⁰

Na stranické scéně se tudíž v létě 1989 vynořil velmi silný „solidaritní“ politický subjekt, plně se vymezující vůči PZPR. V prezidentských volbách v červenci 1989 „souboj o hlasy“ byla Solidarita natolik silná, že pomohla dosadit na post prezidenta generála Jaruzelského jako výsledek snah o kompromis s vládnoucí PZPR. Záhy však se karta obrátila a při volbě nového premiéra (který měl nahradit krátce trávající Kiszczakovu vládu) - Kiszczakovo (člen PZPR) zvolení premiérem po volbách v roce 1989 bylo v rozporu s dohodami u „kulatého stolu“, pročež se Solidarita následně zasadila, po vyjednávání L. Walesy se satelitními stranami SD a ZSL, o jeho nahrazení Tadeuszem Mazowieckim. Solidaritě v této vládě náleželo 11 křesel, PZPR a ZSL byly v této vládě zastoupeny 4 ministerskými křesly, SD obsadila 3 vládní posty.¹²¹

Právě Mazowiecki, jakožto nový premiér, měl odstartovat rázné kroky v cestě za demokracií, ovšem snaha odstranit poslední překážku Solidarity – prezidenta Jaruzelského – předčasnými volbami, předznamenala roztržnění „solidaritního tábora“ a zbrzdění celého procesu demokratizace. Prezidentská volba v srpnu 1990 se stala hlavní determinantou fragmentizace stranického systému. Tím, že proti sobě stanuly dvě nejsilnější osoby Solidarity – Mazowiecki a Walesa – došlo k narušení do té doby

¹²⁰ BENOIT, K., HAYDEN, J. Institutional Change and Persistence: The Evolution of Poland's Electoral System, 1989-2000. In: *The Journal of Politics*, Vol. 66, No. 2 (květen 2004), s. 396-427. srovnej s HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L. Polsko. In STRMISKA, M., HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L., CHYTILEK, R. *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, 2005. s. 505.

¹²¹ MLEJNEK, J. Polsko. In CABADA, L.; DVORÁKOVÁ, V. a kol. *Komparace politických systémů III*. Praha: VŠE, 2004. s. 22.

celistvých struktur, což souviselo také s prudkým oslabením PZPR, které přestalo být jakýmsi „vnějším tmelem“ stranických uskupení tvořících Solidaritu.¹²²

Pro následující politický vývoj byl proto s vítězstvím Walesy a s následným rozdrobováním Solidarity načrtnut velmi komplikovaný a nepřehledný scénář, který dával tušit problémy spojené s prvními svobodnými volbami v roce 1991, a především s obdobím po něm následujícím.

4.2 Parlamentní volby 1991 – předčasné parlamentní volby 1993

V roce 1991 byla novodobá Polská republika v rámci svého demokratizačního vývoje před branou prvních parlamentních svobodných voleb a vyvstala před ní otázka, jak touto branou projít, aniž by tím byla ohrožena demokratická budoucnost a stabilita státu. Polská stranická scéna předstoupila až přespříliš pozdě před první svobodné volby v již deklarované, silně roztříštěné podobě.¹²³ Tato fragmentace měla přitom negativní vliv na podobu volebního systému pro volby do Sejmu. Zvolená volební pravidla byla odrazem snah lídrů všech jednotlivých frakcí proniknout do parlamentu.¹²⁴

Volby v roce 1991 se tudíž staly velmi propustným sítem, vedoucím k rozdělení sejmových mandátů mezi neuvěřitelných 29 politických subjektů, z nichž některé vykazovaly až dosti recesistický charakter. Důsledkem takového rozložení křesel byla naprostá neefektivita a nefunkčnost zákonodárné i výkonné moci, připomínající snad jen období (ačkoliv i do toho měla daleko) z druhé poloviny dvacátých let 20. století.¹²⁵

I tak bylo ale otázkou, zda na tak rozmanitý sejmový útvar lze nahlížet „sartoriovskou optikou“ coby na atomizovaný multipartismus extrémního charakteru, nebo multipartismus umírněný bez dominantní strany. Jak navazuje Kubát, polarizační, čili ideologická, vzdálenost všech stran totiž nebyla příliš velká a navzdory silné fragmentaci stranického systému se jednalo o poměrně koncentrovaný a kompaktní

¹²² KUBÁT, M. *Demokracie v Polsku: politický systém Polské republiky (1989-2005)*. Praha: SLON, 2005. s. 22.

¹²³ ANTOSZEWSKI, A., RYSZARD, H., SROKA, J. Stranický systém Polska. In FIALA, P., HERBUT, R. a kol. *Sřredoevropské systémy politických stran – Česká republika, Maďarsko, Polsko a Slovensko*. Brno: Masarykova univerzita, 2003. s. 108.

¹²⁴ KUBÁT, M. *Demokracie v Polsku: politický systém Polské republiky (1989-2005)*. Praha: SLON, 2005. s. 91.

¹²⁵ HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L. Polsko. In STRMISKA, M., HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L., CHYTILEK, R. *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, 2005. s. 509.

aparát, který postrádal nebezpečnou štěpící linii: demokracie vs. návrat k nedemokracii.¹²⁶ Politické strany tak stmeloval společný demokratický zájem, pročež se někteří – zejména polští – politologové přiklání k tezi o umírněném multipartismu bez dominantní strany.¹²⁷ Naopak např. Koubek (2007) polemizuje s Kubátem (2005) a přiklání se k „atomizované podobě“ polského stranického systému.

Účelové volební inženýrství ovšem nebylo jedinou příčinou výše popsané podoby polského stranictví. Zejména post-solidaritní politické strany se potýkaly s problémem slabé struktury a s problémem neodosobnění od svého lídra, což zapříčiňovalo jejich krátkou životnost. Výhodu v tomto směru měly postkomunistické levicové strany se silným organizačním zázemím (Svaz demokratické levice – SLD, Polská lidová strana – PSL), zatímco „pravicové“ subjekty trpěly značnou neslučitelností. Navíc v polském případě je velmi problematické hovořit o „pravicových“ a „levicových“ stranách, protože socio-ekonomická konfliktní linie není zcela dominantní.¹²⁸ Tato vnitrostranická rozličnost se v průběhu 90. let ukázala hned několikrát jako klíčová pro úspěch či neúspěch ve vždy nevyzpytatelné volební hře s proměnlivými pravidly.

V roce 1991 zvítězila ve volbách Mazowieckého Demokratická unie (UD) s pouhými 12,3 %, ovšem výsledky ostatních relevantních stran byly velmi často jen o něco málo nižší, pročež vítězství v takto nastoleném systému nemělo takřka žádný povolební význam. Následné dvě nestabilní vlády sestavili zástupci celého – zejména pravického – spektra politických subjektů. Stranický systém se tak stal „systémem malých stran“, který byl jednou z největších překážek v dokončení demokratizačního procesu v Polské republice.

4.3 Předčasné parlamentní volby 1993 – parlamentní volby 1997

V květnu roku 1993 se rozhodl udělat přítrž parlamentní nefunkčnosti sám prezident Lech Walesa. Prezident využil vyslovení nedůvěry vládě Hanně Suchocké a rozpustil ji, čímž připravil půdu pro druhé svobodné volby do Sejmu. Jejich cílem měla být integrace a konsolidace stranického systému a stabilizace celkové politické situace,

¹²⁶ KUBÁT, M. *Demokracie v Polsku: politický systém Polské republiky (1989-2005)*. Praha: SLON, 2005. s. 288.

¹²⁷ SZCZERBIAK, A. Old and New Divisions in Polish Politics: Polish Parties' Electoral Strategies and Bases of Support. In: *Europe-Asia Studies*, Vol. 55, No. 5. (červen 2003), s. 729-746.

¹²⁸ HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L. Polsko. In STRMISKA, M., HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L., CHYTILEK, R. *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, 2005. s. 509.

jež byla nezbytným předpokladem pro dokončení přechodu k demokracii. Tomuto záměru také odpovídala podoba nových volebních pravidel, výrazně korigujících přespřílišnou proporcčnost za pomoci zavedení uzavírací klauzule (5% pro jednotlivé politické strany, 8% pro koalice), zvětšení počtu volebních obvodů a využití d'Hondtovy metody k přepočítávání hlasů na mandáty.¹²⁹

Nový volební systém se tak stal oporou silnějších stran a nenabízel již „křeslo pro každého“ jako systém předcházející. Přinesl však sebou paradox jiného druhu. Jak jsem již naznačil výše - „pravicové“ (lépe řečeno post-solidaritní) strany se potýkaly s problémem pevnosti svých struktur. To se poprvé výrazněji projevilo právě ve volbách v srpnu 1993, kdy malé strany – chovající se tak trochu jako firmy neustále měnící svůj zevnějšek (název, logo, slogany) – neumožnily pevné ztotožnění se voličů s jejich entitou. Na tomto místě je třeba připomenout, že součet zisků „postsolidaritních“ stran, které nepřekročily uzavírací klauzule, činil téměř 25 % hlasů. V případě voleb roku 1993 šlo o propadnutí hlasů téměř třetiny voličů.

Voliči těchto stran tak fluktovali od jednoho stranického subjektu k druhému a zamezovali vzniku opravdu silné pravicové strany. Z toho profitovaly dvě největší postkomunistické strany Polská lidová strana (PSL) a zejména Kwasniewského Svaz demokratické levice (SLD), které ve volbách roku 1993 jednoznačně dominovaly. SLD zvítězila s 20,4% a PSL skončila s 15,4% na druhém místě. Nově nastolená disproporční pravidla nahrávající nejsilnějším pak ovšem – slovy Josefa Mlejníka – jim doslova „...vyčarovala většinu téměř ústavní.“¹³⁰ Obě strany totiž dohromady obdržely 303 křesel a dělily je tak pouhé čtyři mandáty od ústavní většiny. Tento výsledek přinesl silné obavy z budoucího vývoje a pochybnosti o úspěšné cestě za demokracií.

Vedle drtivého vítězství levice volební pravidla nechala projít do Sejmu už jen dalších pět relevantních aktérů (včetně Německé menšiny, která nepodléhala volební klauzuli): Demokratickou unii (UD) – 10,6%, Konfederaci nezávislého Polska (KPN) – 5,8%, Walesův bezpartijní blok na podporu reformy (BBWR) – 5,4% a taktéž levicovou Unii práce (UP) – 7,3%.¹³¹ Pomyslná (a v polském prostředí zvláště zjednodušující)

¹²⁹ BENOIT, K., HAYDEN, J. Institutional Change and Persistence: The Evolution of Poland's Electoral System, 1989-2000. In: *The Journal of Politics*, Vol. 66, No. 2 (květen 2004), s. 396-427.

¹³⁰ MLEJNĚK, J. Polsko. In CABADA, L.; DVORÁKOVÁ, V. a kol. *Komparace politických systémů III*. Praha: VŠE, 2004. s. 31.

¹³¹ HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L. Polsko. In STRMISKA, M., HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L., CHYTILEK, R. *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, 2005. s. 510-511.

pravolevá ideologická škála tak byla po volbách v roce 1993 posunuta výrazně vlevo, což sebou přineslo reakci v podobě integračních tendencí pravicových (i mimoparlamentních) stran, obávajících se takřka neomezené síly levice.¹³² Polský stranický systém se začal ubírat k bipolaritě.

Ačkoliv o Pawlakovo (zástupce PSL) a následné Oleksyho (zástupce SLD)¹³³ premiérské éře nelze hovořit jako o bezproblémové, tak jejich koaliční vláda – navzdory silnému odporu prezidenta Walesy – vydržela celé funkční období a byla to ona, která novou ústavou¹³⁴ dokončila proces konsolidace polské demokracie. V roce 1995 v prezidentských volbách porazil Walesu lídr SLD Aleksander Kwasniewski. Zároveň se vláda levice zasadila o udržení podoby volebních pravidel pro parlamentní volby roku 1997, což naznačovalo možné ustálení polského stranictví.

4.4 Parlamentní volby 1997 – parlamentní volby 2001

Parlamentní křeslo si oproti roku 1993 vybojovalo pouhých šest stran (tedy o jednu méně), z čehož jednou z nich bylo specifikum Německé menšiny (MN). Vesměs se ovšem jednalo o subjekty dosud nepůsobící na nejvyšší stranické scéně, resp. o subjekty „přetavené“ v rámci firemní předvolební „strategie nové tváře“. Obsahová entita těchto subjektů zůstávala – i přes měnící se názvy, slogany, projevy – neustále totožná.¹³⁵

Překvapivým vítězem voleb se stala Volební akce Solidarita (AWS), největší kritik levicových vlád, který stál od roku 1993 v mimoparlamentním pozadí. Získala necelých 34% hlasů (tj. 201 mandátů) a druhou SLD – 27,13% (která získala 164 mandátů) předčila o 7%. Výrazný propad postihl především PSL - 7,31%, která v Sejmu ztratila hned 105 křesel. Dalšími dvěma subjekty, jež umožnily vládu AWS, se staly Unie svobody (UW) – 13,37% a Hnutí obnovy Polska (ROP) – 5,56%. AWS utvořila

¹³² BENOIT, K., HAYDEN, J. Institutional Change and Persistence: The Evolution of Poland's Electoral System, 1989-2000. In: *The Journal of Politics*, Vol. 66, No. 2 (květen 2004), s. 396-427. srovnej s REZNÍK, M. *Stručná historie států*. Praha: Libri, 2002. s. 210.

¹³³ Kabinet Waldemara Pawlaka (26. 10. 1993 – 1. 3. 1995), kabinet Józefa Oleksyho (4. 3. 1995 – 26. 1. 1996)

¹³⁴ Nová, plně demokratická ústava byla schválena Národním shromážděním 2. 4. 1997.

¹³⁵ KUBÁT, M. *Demokracie v Polsku: politický systém Polské republiky (1989-2005)*. Praha: SLON, 2005. s. 111.

vcelku bez problémů vládní koalici s Uníí svobody, avšak proti Kwasniewského prezidentskému třípětinovému vetu to ani zdaleka nestačilo.¹³⁶

Následující čtyřletí premiérství Jerzyho Buzka (AWS)¹³⁷ signifikoval vztah nepopulární vlády (v důsledku prosazování některých reforem) a obecně oblíbeného Kwasniewského, který nemohl skončit jinak než razantním propadem preferencí AWS (což potvrdily už prezidentské volby v roce 2000)¹³⁸ a její následnou fragmentizací, umožňující znovunastolení sociální politiky Svazu demokratické levice. I na počátku nového tisíciletí se tak zdála být konsolidace stranického systému Polské republiky – vykazujícího v devadesátých letech kombinaci proměnlivosti a stability, slabosti a síly – značně problematická.¹³⁹

Zřejmě v tomto období vývoje polského stranického systému vrcholí snahy (nejen) „pravicových“ – samozřejmě včetně individuálních zájmů jednotlivých představitelů – o jistou míru ovládnutí prostoru státního aparátu či samotná snaha o zachování existence na politické scéně. Většina pravicových seskupení v prvních čtyřech etapách vývoje stranického systému zanikla především v důsledku vnitřních rozporů a osobních konfliktů. Příčinu lze hledat v nedostatku zkušeností s vrcholovou politikou či vysokou fluktuací polského elektorátu. Jistým způsobem se na těžko čitelné fragmentaci polského stranického spektra projevilo období nestabilní hospodářské situace, krátká demokratická tradice a minimální míra konsensu mezi politickými elitami.

Na začátku volebního období 1997-2001 se ještě zdálo, že polská politická scéna se pomalu začíná přibližovat standardům vyspělých demokracií západní Evropy. Koneckonců v roce 1997 byla po dlouhém vyjednávání definitivně přijata nová ústava.¹⁴⁰ Fragmentovaný stranický systém Polska začal projevovat prvky ustálení kolem čtyř hlavních politických uskupení. Klíčovými aktéry dvou vzájemně antagonistických bloků se staly z odborového hnutí Solidarita vycházející středo-pravá AWS, postkomunisté ze SLD. Programy těchto stran se střetávaly na pravo-levé ose

¹³⁶ MLEJNEK, J. Polsko. In CABADA, L.; DVOŘÁKOVÁ, V. a kol. *Komparace politických systémů III*. Praha: VŠE, 2004. s. 36-37.

¹³⁷ Kontroverzní vláda Jerzyho Buzka z AWS (31. 10. 1997 – 19. 10. 2001)

¹³⁸ V prezidentských volbách 2000 obhájil svůj post levicový kandidát SLD prezident Kwasniewski.

¹³⁹ KUBÁT, M. *Demokracie v Polsku: politický systém Polské republiky (1989-2005)*. Praha: SLON, 2005. s. 93.

¹⁴⁰ KUBÁT, M. *Vývoj a proměny státního zřízení Polska ve 20. století – Institucionálně politická studie*. Praha: Dokořán, 2006. s. 147–153.

zejména v odlišných pohledech na hodnocení komunistické minulosti a s tím spojené morálně-kulturní aspekty, nejvýrazněji s rolí katolické církve ve veřejném životě.¹⁴¹ Socioekonomické štěpení, častější determinant pravice a levice, nehrálo v tomto případě větší roli. Obě strany se totiž prezentovaly fakticky podobným ekonomickým programem a heterogenním složením elektorátu. Naopak dvě menší středové strany, které doplňovaly hlavní póly reprezentované AWS a SLD, měly mnohem vyhraněnější programové uchopení a klíčovým bojištěm se jim stalo právě socio-ekonomické vidění reality.

4.5 Parlamentní volby 2001 – parlamentní volby 2005

Nově vyvstalé rozbroje uvnitř pravicového politického spektra, vedoucí k silnému oslabení, predikovaly volební vítězství SLD v parlamentních volbách v roce 2001. Šlo jen o to, jak drtivé a jednoznačné toto vítězství bude. Z dnešního pohledu bylo těžké zabránit dominantnímu postavení Svazu demokratické levice, který navíc před volbami uzavřel koalici s Uníí práce a své preference tím ještě značně navýšil. Prostředkem, jímž měl být volební zisk SLD alespoň do jisté míry „spoután“, se opět stal volební systém – všudypřítomný účelový nástroj polských politických stran. Záminkou ke změně volebních pravidel ve prospěch preferenčně slabších stran se stala územně-administrativní reforma platná od roku 1999. Hlavní motiv k transformaci volebního systému musíme bezpochyby spatřovat ve snaze pravicových stran zabránit jednoznačnému vítězství SLD.¹⁴² Charakter volebního systému se tak svou proporcí vrátil před rok 1993.

Mezi nejvýraznější změny patřilo zrušení celostátního obvodu pro 69 mandátů, snížení počtu obvodů z 52 na 41, a konečně změna d'Hondtovy metody přepočítávání hlasů na modifikovanou a mnohem proporcíjnější metodu Sainte-Lague. Zároveň zůstaly zachovány uzavírací klauzule – 5% pro stranu a 8% pro koalici. Až panické obavy z „vlády levice“ tak znovu vytvořily mezeru ve volebním procesu, umožňující dosažení křesla novým – a ve dvou případech i ne zcela systémovým – stranickým subjektům.

Navzdory všem „hozeným klackům“ pod nohy dosáhl Svaz demokratické levice, v koalici s Uníí práce (41,03 % hlasů), výrazného vítězství, avšak ne

¹⁴¹HLOUŠEK, V.; KOPEČEK, L. *Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita, 2004. s. 178-182.

¹⁴²FLEMING, M. The 2005 Parliamentary and Presidential Elections in Poland: The Geography of Abstention. In: *Debatte*, Vol. 14, No. 2 (srpen 2006), s. 92-118.

vítězství nadpolovičního, jak bylo očekáváno (zejména v případě zachování proporčního volebního systému s většinovým účinkem), protože byla do vlády ke kooperaci vyzvána také Polská lidová strana (PSL – 8,98 %). Stejně jako v roce 1997 pak do Sejmu pronikly zcela nové subjekty. Nejvýrazněji tak učinila Občanská platforma (PO – 12,68 %), která byla štěpem AWS a Unie svobody (UW). Další novou parlamentní stranou se stalo Právo a spravedlnost (PiS) bratrů Kaczyńských se ziskem 9,5% hlasů. Daň z volební reformy představovaly dva „protestní subjekty“: silně nacionální Liga polských rodin (LPR – 7,87 %) a extrémně populistická Sebeobrana s volebním ziskem 10,2 % hlasů, které přinesly ukončení procesu bipolarizace polského stranického systému a návrat k multipolaritě a k roztažení ideologického spektra do širší větší, než jakou měl sice fragmentizovaný, leč částečně koncentrovaný systém před rokem 1993. Byl tím učiněn patrný krok zpět, avšak naštěstí se nenaplnily prognózy, že by na parlamentní půdu mohlo opět proniknout velké množství subjektů, protože influence dvou stranických „protestantů“ na nejvyšší politické scéně neměla znamenat ohrožení demokracie a především neměla mít dlouhého trvání.¹⁴³

Ještě než se levicová koalice SLD-UP a PSL stačila „zabydlet ve vládních křeslech“, podlomila jí nohy tzv. Rywinova aféra¹⁴⁴, jenž stanula na počátku rozpadu postkomunistického bloku, který se analogicky jako postsolidaritní blok po roce 1997 začal tříštit a oslabovat. Z polského stranictví se tak začaly pomalu definitivně vytrácet stopy „komunistické epochy“, které s rozpadem, resp. štěpením SLD (na SdPl a další subjekty) a PSL postupně mizely.

Pro následující volby to znamenalo signál pravicovým stranám k využití „období slabosti“ levice. Obecně se předpokládalo, že dvě nejsilnější strany (konzervativně-demokratická Právo a spravedlnost a liberálně-demokratická Občanská platforma) spolu po volbách 2005 uzavřou vládní koalici. Všeobecné přesvědčení, že volby vyhraje liberální PO, se však nenaplnilo. Vztahy mezi subjekty navíc poškodila předcházející prezidentská kampaň, což společnou koalici takřka znemožnilo.¹⁴⁵

¹⁴³ ZUBRZYCKI, G. "We, the Polish Nation": Ethnic and Civic Visions of Nationhood in Post-Communist Constitutional Debates. In: *Theory and Society*, Vol. 30, No. 5. (srpen 2001), s. 629-668.

¹⁴⁴ BENOIT, K., HAYDEN, J. Institutional Change and Persistence: The Evolution of Poland's Electoral System, 1989-2000. In: *The Journal of Politics*, Vol. 66, No. 2 (květen 2004), s. 396-427.

¹⁴⁵ KOUBEK, J. (2007). Polský stranický systém a vyhlídky jeho vývoje po předčasných volbách 2007. *Časopis pro humanitní a společenské vědy*. č. 8, 2008. s. 4-5.

Volby 2005 – konající se dle stejných pravidel jako v roce 2001 – tak ukončily krátkodobou dominanci SLD a staly se soubojem dvou pravicových aktérů (PiS a PO). Vítězně z boje nakonec vzešla PiS (26,99 %) se 155 mandáty. Druhá skončila PO (133 mandátů a 24,14 %), třetí Sebeobrana (56 mandátů a 11,41 %), teprve čtvrtý SLD (55 mandátů a 11,31%), pátá Liga polských rodin (34 mandátů a 7,97 %) a na chvostu skončila PSL (25 mandátů a 6,96 %).¹⁴⁶ Poprvé se tak v novodobých polských dějinách uchoval jak počet stran, tak i jednotliví aktéři z minulého parlamentu. Nabízí se tím otázka, zda se zachováním volebních pravidel dosáhlo jisté konsolidace politických stran a jejich hlubšího etablování v systému, a jestli tudíž Polsko učinilo ony „dva pomyslné kroky vpřed“.¹⁴⁷

4.6 Parlamentní volby 2005 – předčasné parlamentní volby 2007

Jistá kooperační nestabilita, zejména v pravém křídle polského politického spektra, byla vyjádřena neúspěšným koaličním vyjednáváním mezi vítězi voleb PiS a PO. Jak jsem již nastínil výše, tento předvolební předpoklad (u pravicových voličů téměř jistota) se nepotvrdil. Navíc říjnové prezidentské volby „vychýlily“ poměr sil v jistém smyslu na stranu PiS, protože kandidát této strany Lech Kaczyński se stal jejich vítězem, když v druhém kole (L. Kaczyński – 54,04 %, D. Tusk – 45,96 %)¹⁴⁸ předstihl kandidáta PO Donalda Tuska. Po volbách vznikla menšinová jednobarevná vláda PiS s parlamentní podporou Sebeobransy a LPR. Později se prezidentův bratr Jaroslaw Kaczyński jako předseda vítězné strany stal předsedou koaliční vlády, jejíž většinu zajišťovali poslanci dvou kontroverzních stran – Sebeobransy a LPR.¹⁴⁹

Vládní koalice ve formátu PiS, LPR a Sebeobransy – můžeme ji také charakterizovat jako konzervativně-populisticko-nacionalistický trojúhelník – se však již v polovině roku 2007 rozpadla. Důvody konce této vládní koalice byly především korupční skandály uvnitř Sebeobransy, vnitrostranické problémy uvnitř PiS – zřejmě

¹⁴⁶ <http://www.wybory2005.pkw.gov.pl/SJM/EN/WYN/M/index.htm> (3. 3. 2014).

¹⁴⁷ FLEMING, M. The 2005 Parliamentary and Presidential Elections in Poland: The Geography of Abstention. In: *Debatte*, Vol. 14, No. 2 (srpen 2006), s. 92-118.

¹⁴⁸ <http://www.prezydent2005.pkw.gov.pl/PZT/EN/WYN/W/index.htm> (3. 3. 2014).

¹⁴⁹ SZCZERBIAK, A. 'Social Poland' Defeats 'Liberal Poland'? The September–October 2005 Polish Parliamentary and Presidential Elections. In: *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 23, No. 2, (červen 2007), s. 203–232.

nejsilněji vyjádřeno odchodem ministra obrany R. Sikorského z vlády (kvůli neshodám s bratry Kaczyńskými) – a v neposlední řadě problematické názory radikální LPR.¹⁵⁰

4.7 Předčasné parlamentní volby 2007 – parlamentní volby 2011

Předčasné parlamentní volby v roce 2007 znamenaly další posun ve vývoji polského stranického systému. Významnou úlohu voleb podtrhovala nejvyšší volební účast od „polosvobodných“ voleb v roce 1989.¹⁵¹ Do Sejmu prostoupil „volebním sítem“ roku 2007 rekordně nízký počet politických subjektů. Vítězem voleb se stala PO se ziskem 209 mandátů a 41,5 % hlasů. Druhé místo obsadila PiS (166 mandátů, 32,11 %). Na třetím a čtvrtém místě se již s velkým odstupem nacházely LiD (53 mandátů, 13,15 %), respektive PSL (31 mandátů, 8,91 %).¹⁵²

Výsledky voleb umožnily lídrovi PO Donaldu Tuskovi sestavit vládu za pomoci PSL, která byla prezidentem jmenována 16. listopadu 2007. Předčasné volby 2007 znamenaly pro polský stranický, jak jsem již nastínil výše, další období redukce počtu subjektů zasedajících v Sejmu. Z výsledků voleb vyplývá, že své zastoupení neobhájily dva subjekty bývalé vládní koalice – LPR a Sebeobrana. Naopak zisky všech ostatních subjektů, které zasedaly v Sejmu v období 2005 – 2007, zaznamenaly menší či větší nárůst.¹⁵³ Tento vývoj napovídá v pokračujícím trendu polského stranického systému směrem k jeho koncentraci.

4.8 Parlamentní volby 2011

V dosud posledních parlamentních volbách, které se konaly 9. října 2011, přesvědčivě obhájila vítězství PO, když získala 207 mandátů při 39,18 % hlasů. Mírný pokles počtu odevzdaných hlasů, vyjádřený ztrátou 9 křesel zaznamenala PiS (157 mandátů, 29,89 %). Hlavním volebním překvapením roku 2011 se bezpochyby stal nástup nového liberálně-antiklerikálního hnutí RP (Palikotovo hnutí), které získalo 40 mandátů při 10,02 % hlasů. Na čtvrtém a pátém místě se v těsném závěsu usadily PSL (28 mandátů, 8,36 %) a SLD (27 mandátů, 8,24 %).¹⁵⁴

¹⁵⁰ FLEMING, M. The 2005 Parliamentary and Presidential Elections in Poland: The Geography of Abstention. In: *Debatte*, Vol. 14, No. 2 (srpen 2006), s. 92-118.

¹⁵¹ <http://www.wybory2005.pkw.gov.pl/SJM/EN/WYN/M/index.htm> (3. 3. 2014).

¹⁵² <http://wybory2007.pkw.gov.pl/SJM/EN/WYN/W/index.htm> (6. 3. 2014).

¹⁵³ KOUBEK, J. (2007). Polský stranický systém a vyhlídky jeho vývoje po předčasných volbách 2007. *Časopis pro humanitní a společenské vědy*. č. 8, 2008. s. 4-5. s. 5-6.

¹⁵⁴ <http://wybory2011.pkw.gov.pl/wsw/en/000000.html> (2. 4. 2014).

Jak jsem již uvedl v předchozím odstavci, největším překvapením voleb bylo proniknutí nového politického subjektu RP na půdu Sejmu. Toto hnutí, semknuté kolem jejího hlavního představitele Janusze Palikota (bývalý poslanec PO), do jisté míry převzalo liberálně-antiklerikální roli, kterou plnila v předchozím období SLD. Jeho hlavním programem jsou zrušení výuky náboženství ve školách, legalizace svazku homosexuálů, liberalizace potratového zákona či legalizace marihuany.¹⁵⁵ Výsledky parlamentních voleb 2011 umožnily pokračování vládní koalice ve formátu PO a PSL (premiér opět Donald Tusk - PO) při většině 235 křesel.

¹⁵⁵ MLEJNEK, J. Bomba jménem Palikot. In *Revue politika* [4. 11. 2011; online] <http://www.revuepolitika.cz/clanky/1565/bomba-jmenem-palikot> (22. 3. 2014).

Volební systémy České a Polské republiky ve srovnání

Jak jsem již naznačil v průběhu své práce, obě zkoumané země využívaly a využívají pro účely svobodných voleb poměrné listinné volební systémy. V této části práce se tedy zmíním o vývoji nastavení parametrů poměrných systémů zkoumaných zemí.

5.1 Vývoj volebního systému do Poslanecké sněmovny (České národní rady)

První svobodné volby do ČNR v roce 1990 probíhaly pomocí listinného poměrného volebního systému (převzatý systém volby do Federálního shromáždění). Mandáty byly přidělovány ve 2 skrutiniích, v obou případech pomocí Hagenbach-Bischoffovy kvóty. V prvním skrutiniu se rozdělovaly mandáty v rámci 8 volebních obvodů (5% uzavírací klauzule), druhé skrutinium tvořil 1 celostátní obvod. Do parlamentních voleb v roce 1992 vstupoval volební systém do ČNR se spíše marginálními změnami. Zřejmě nejvýznamnější „novelizací“ bylo zavedení tzv. aditivní klauzule (pro dvoučlenné koalice 7 %, pro tříčlenné 9 %, 11 % pro nejméně čtyřčlenné).¹⁵⁶

V roce 1995 byl schválen nový volební zákon (již pro Parlament České republiky), který je formálně platný doposud, ale uskutečněné novelizační procedury jej podstatně proměnily (viz níže). Jeho původní podoba z roku 1995 počítala se zachováním 8 volebních krajů, jejichž počet mandátů byl stanoven pomocí Hareovy kvóty a metody největšího zbytku. Výše uzavírací klauzule byla zachována ve formátu 5 %, 7 %, 9 %, 11 %. Systém předpokládal opět existenci 2 skrutinií. V prvním skrutiniu se mandáty rozdělovaly na úrovni volebních obvodů za použití Hagenbach-Bischoffovy kvóty. I v tomto případě existovala možnost přidělení preferenčních hlasů (maximálně čtyř), nicméně k získání mandátu touto cestou bylo třeba 10 % hlasů voličů dané strany, což přidělování mandátů touto cestou značně ztížilo.¹⁵⁷

Nepřidělené mandáty se dodatečně rozdělovaly v druhém skrutiniu na celostátní úrovni pomocí Hagenbach-Bischoffovy kvóty. I v tomto případě však mohlo dojít k „zůstatku“ nepřidělených mandátů, které byly dodatečně rozděleny metodou největšího zbytku. Zvláštností celého systému byl způsob přidělování mandátů právě v druhém

¹⁵⁶ CHYTÍLEK, R., ŠEDO, J., LEBEDA, T., ČALOUD, D. *Volební systémy*. Praha: Portál. 2009. s. 296-299.

¹⁵⁷ *ibid.* s. 302-303.

skrutiniu, pro které byly vytvářeny libovolně složené stranické kandidátky (tedy mohla obsahovat i nezvolené kandidáty).¹⁵⁸

Vyjádření dalšího reformního úsilí v rámci volebního systému bylo přijetí zákona č. 204/2000 Sb., který měl zásadním způsobem zesílit většinové účinky poměrného systému. Již v roce 2001 však Ústavní soud zrušil nově vytvořené malé volební obvody a způsob přepočtů hlasů na mandáty (modifikovaný D'Hondt) – tedy hlavní parametry systému přispívající k jeho většinovým účinkům. Z celého „reformního volebního balíčku“ tak zbylo pouze navýšení uzavírací klauzule na 5 %, 10 %, 15 %, 20 % pro více než čtyřčlenné koalice a zavedení pouze dvou preferenčních hlasů.¹⁵⁹

Následující novelizace přijatá v roce 2002 (avšak ještě před volbami tohoto roku), kdy hrozilo reálné nebezpečí neexistence zákona upravujícího pravidla volební soutěže, již zaznamenala větší míru změn v nastavení systému poměrného zastoupení. Především byl místo Hagenbach-Bischoffovy kvóty zaveden klasický (a v systémech poměrného zastoupení nejrozšířenější) d'Hondtův dělitel. Zároveň se přistoupilo k zvýšení volebních krajů na 14 (kopírovaly hranice nově stavených krajských samospráv). Navíc došlo k jistému posílení váhy preferenčních hlasů, kdy ke změně v pořadí na kandidátní listině stačilo 7 % preferenčních hlasů z celkového počtu získaných hlasů dané politické strany.¹⁶⁰

V roce 2006 došlo k dalšímu posílení významu preferenčních hlasů, když se jejich počet zvýšil zpět na čtyři. Zároveň byla opět snížena hranice potřebné podpory pro „preferovaného“ kandidáta na 5% preferenčních hlasů voličů určité kandidátní listiny.

5.2 Vývoj volebního systému do Sejmu

Vývoj volebního systému do dolní komory parlamentu Polské republiky prošel poněkud složitějším vývojem než v případě České republiky. Již volby v roce 1989 byly neobvyklé, protože bylo k opravdu svobodné volební soutěži vymezeno pouze 35 % (161 mandátů ze 460) kapacity polského Sejmu. Výsledky voleb byly předem

¹⁵⁸ BELKO, M. *Vývoj volebního systému v českých zemích*. In CHYTÍLEK, R., ŠEDO, J. (eds.) *Volební systémy*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2004. s. 199-200.

¹⁵⁹ CHYTÍLEK, R., ŠEDO, J., LEBEDA, T., ČALOUD, D. *Volební systémy*. Praha: Portál, 2009. s. 310.

¹⁶⁰ *ibid.* s. 310.

domluveny jednáním „u kulatého stolu“. Mechanismus těchto „sjednaných“ voleb spočíval v použití dvoukolového většinového systému. Zvláštností bylo, že pouze volič mohl hlasovat hned v několika jednomandátových obvodech, ve kterých byla rozdělována většina 425 křesel. Zbylých 35 mandátů se „rozdělovalo“ v jednom celostátním volebním obvodě.¹⁶¹

Projednávání volebního systému, jenž měl být použit v následujících (již plně soutěživých) volbách, bylo velice zdoluhavé. Téměř všechny návrhy (návrhy o podobě volebního systému přicházely ze Sejmu i od prezidenta) o podobě volebního systému se pohybovaly mezi listinným poměrným systémem a systémem smíšeným. Ústavní komise schválila „kompromisní“ projekt volebního systému, který bral v úvahu prezidentské i poslanecké návrhy. Volební systém tedy počítal s vytvořením 35-37 (regionální obvody) vícemandátových volebních obvodů (o velikosti 7 až 17 rozdělovaných mandátů) a 115 jednomandátových obvodů. Zbylých 69 mandátů mělo být rozděleno mezi celostátní kandidátní listiny v poměru k mandátům získaným jednotlivými uskupeními v regionálních volebních obvodech, pokud zde získala minimálně 5% hlasů a 5 mandátů.¹⁶²

Volební systém z roku 1991 využíval dvě matematické metody sčítání hlasů a přerozdělování mandátů. Pro potřeby rozdělování mandátů v regionálních obvodech byla využita metoda největšího zbytku s Hare-Niemeyerovou kvótou. Na úrovni celostátního volebního obvodu byla zavedena modifikovaná Sainte-Laguëova metoda volebního dělitele (řada dělitelů začínala číslem 1,4).¹⁶³ Jak plyne z předchozího odstavce, volební systém z roku 1991 de facto neobsahoval systémově účinnou volební klauzuli.

Parametry poměrného volebního systému z roku 1991 však byly velmi brzy po svém zavedení změněny. Nové nastavení systému počítalo se zachováním rozdělení volebních obvodů na regionální a jeden celostátní. Došlo však ke zvýšení počtu regionálních volebních obvodů na 52 (o velikosti 3 až 17 mandátů). Navíc se v rámci regionálních volebních obvodů i v celostátním volebním obvodě začala používat

¹⁶¹ KUBÁT, M. (2000). *Politika v Polsku po roce 1989 – Volby, volební systémy a jejich politické konsekvence*. Praha: Nakladatelství Karolinum. s. 24-25.

¹⁶² *ibid.* s. 27.

¹⁶³ KUBÁT, M. Volební inženýrství v podmínkách středovýchodní Evropy: Polsko jako jedinečný případ. In NOVÁK, M., LEBEDA, T. a kol. *Volební a stranické systémy – ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá voda: Nakladatelství a vydavatelství Aleš Čeněk. 2004. s. 96.

d'Hondtova metoda volebního dělitele. Další „novinkou“ bylo zavedení pětiprocentní volební klauzule pro jednotlivé volební subjekty a osmiprocentní volební klauzule pro koalice na úrovni regionálních volebních obvodů. Celostátní volební klauzule byla zvýšena na 7 %.¹⁶⁴ Všechny tyto „volební novinky“ začaly platit již pro volby v roce 1993.

Dosud nejnovější reforma polského volebního systému je z roku 2001. Tato reforma definitivně ruší celostátní volební obvod a všechny mandáty jsou rozdělovány pouze v rámci regionálních volebních obvodů. Počet volebních obvodů se snížil na 41 (o velikosti 7 až 19 mandátů). Polsko se reformou volebního systému v roce 2001 navrátilo k využití modifikované Sainte-Laguëovy metody (první dělitel = 1,4). Volební klauzule na úrovni celostátního volebního obvodu byla pochopitelně zrušena. Pro nové volební obvody byla zavedena jednotná volební klauzule ve výši 5 % pro politické strany a 8 % pro koalice politických stran. Na tomto místě je třeba připomenout, že uvedené volební klauzule neplatily a neplatí pro uskupení reprezentující národnostní menšiny. V praxi se toto projevuje přítomností dvou zástupců německé menšiny v Sejmu.¹⁶⁵

Z výše uvedené geneze je evidentní, že podoba volebního systému měla podstatný vliv na rozdílnou podobu stranických systémů u sledovaných zemí do roku 1993. Vyšší volební klauzule, v případě České republiky (volby do ČNR), zabránila atomizaci stranického systému, tak jak se stalo v sousedním Polsku. Počet a charakter reforem ukazuje na skutečnost, že extrémní počet parlamentních subjektů vyvolává nestabilitu. Na druhou stranu od roku 1993 má ČR a Polsko uzavírací klauzuli téměř na stejné úrovni a v případě ČR klauzule nezabránila rozpadu dosavadního stranického systému. Nové strany v PS PČR vzešlé z voleb 2013 (ANO 2011 a Úsvit) jsou zcela nové a nestandardní stranické subjekty.

Z hlediska konfliktních linií, nižší počet subjektů (případ ČR) teoreticky umožňuje rychlejší opuštění konfliktní linie starý versus nový režim a nastolení hlavní

¹⁶⁴ KUBÁT, M. Volební inženýrství v podmínkách středovýchodní Evropy: Polsko jako jedinečný případ. In NOVÁK, M., LEBEDA, T. a kol. *Volební a stranické systémy – ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá voda: Nakladatelství a vydavatelství Aleš Čeněk. 2004. s. 96-97.

¹⁶⁵ ibid. s. 97. Srovnej s ZUBRZYCKI, G. "We, the Polish Nation": Ethnic and Civic Visions of Nationhood in Post-Communist Constitutional Debates. In: *Theory and Society*, Vol. 30, No. 5. (srpen 2001), s. 629-668.

konfliktní socioekonomické linie, na druhou stranu nic nevyovídá o stabilitě stranického systému do budoucna.

Konfliktní linie v České a Polské republice ve srovnání

Obě zkoumané země prošly v transformačním období změnami, které se projevily v manifestaci konkrétních konfliktních linií. Z hlediska politických systémů obou zemí můžeme tvrdit, že procesy nastartované na konci 80. let 20. století konsolidovaly relativně stabilní a demokratické režimy. Pokud analýzu provedeme na úrovni stranických systémů, zde je situace ztatečně nejednoznačnější, z čehož lze očekávat, že v budoucnu bude docházet k dalším, stejně závažným změnám. Co se týče konfliktních linií, provedená analýza stranického systému ukázala, že i v období posledních dvou volebních klání docházelo v těchto zemích k určitým změnám. Podobný trend můžeme zřejmě predikovat i do budoucna.

Českou republiku i Polsko z hlediska konfliktních linií spojuje hlavní téma přechodu k demokracii, kdy hlavní konfliktní linií v obou stranických systémech byl spor o podobu režimu, potažmo spor linie starý versus nový režim. V České republice byla tato konfliktní linie významná pouze jen do prvních svobodných voleb, kdy voliči silnou podporou OF dali najevo, že si přejí demokratické uspořádání státu. Podobně tomu tak bylo i v Polsku. Zde se však spor přetrval téměř celá devadesátá léta v podobě konfliktní linie mezi postsolidaritní pravicí a postkomunistickou levicí, kde však byla primárně emotivního a symbolického rázu než skutečným konfliktem o podobu režimu. I tato linie však během devadesátých let ztrácela na intenzitě a ustoupila jiným tématům.

Po odeznění sporu o podobu nového režimu nastoupila nová socioekonomická konfliktní linie transformace. Absolutně dominantní je tato konfliktní linie v České republice, jelikož sebeidentifikace s pravicovými či levicovými hodnotami a ideály je pro české voliče takřka jediným indikátorem, jak volit.¹⁶⁶ Všechny české relevantní politické strany témata související se socioekonomickými otázkami široce akcentují. Jiná témata, odchylovající se z této osy, jsou v podstatě v menšině až marginální nebo jsou primárně určeny pouze pro úzkou a specifickou skupinu voličů.¹⁶⁷ Hlavní pozornost

¹⁶⁶ HLOUŠEK, V. Konfliktní linie v „postkomunistických“ systémech politických stran. *Politologický časopis*, Vol. 7, No. 4, s. 374-377.

¹⁶⁷ *ibid.*

stran se v ČR upíná k sebeidentifikaci na socioekonomické konfliktní linii, přičemž výjimek bychom hledali poskrovnu.¹⁶⁸

V Polsku 90. let se socioekonomická konfliktní linie transformace, tak jak jí známe z ČR či ostatních zemí Visegrádské čtyřky, nerozvinula stejnou intenzitou. Rozpor mezi levicí a pravíci měl podobu spíše konfliktu mezi pokračovateli „symbolické levice“ a „symbolické pravice“, který primárně neodráží ideologické postoje stran k sociálněekonomickým otázkám, ale jeho kořeny mají podobu kulturně-ideologického či kulturně-historického sporu.¹⁶⁹ Tato zvláštní linie, dominantní až voleb v roce 2005, byla nakonec nahrazena konfliktní linií nejsilnějších politických subjektů tehdejšího polského stranického systému: pravicové PO a PiS.¹⁷⁰ Od roku 2005 začala konfliktní linie mezi symbolickou levicí a symbolickou pravíci ztrácet svůj vliv.

Naopak nacionalistická konfliktní linie se ve zkoumaných subjektech projevila mnohem silněji v Polsku než v ČR. V České republice sice můžeme v průběhu 90. let pozorovat mírné vzednutí nacionálně orientované rétoriky (zejména ze strany populistické SPR-RSČ) či hlasitější požadavky moravistických subjektů, ale po volbách v roce 1998 dochází k marginalizaci konfliktní linie.¹⁷¹ V současnosti v českém politickém systému neexistuje jediná politická strana, která by na této konfliktní linii primárně stavěla svůj politický a volební program.¹⁷² V případě postkomunistické historie Polska se tato konfliktní linie silně rezonovala v kombinaci s linií stát-církev (viz níže).¹⁷³

Konfliktní linie stát-církev se mnohem výrazněji etablovala v případě Polska. V průběhu 90. let se konfliktní linie církev-stát rychle včlenila do významnějšího sporu mezi postkomunistickými versus postsolidaritními silami.¹⁷⁴ V posledních několika

¹⁶⁸ Za výjimku můžeme považovat např. Stranu zelených, viz níže v této kapitole.

¹⁶⁹ ZUBRZYCKI, G. "We, the Polish Nation": Ethnic and Civic Visions of Nationhood in Post-Communist Constitutional Debates. In: *Theory and Society*, Vol. 30, No. 5. (srpen 2001), s. 629-668.

¹⁷⁰ BOJAROWICZ, T. Kształtowanie się partii i ugrupowań prawicowych w Polsce po 1989 roku. In: KOWALCZYK, K., TOMSCZAK, Ł. (eds.) *Partie i system partyjny w Polsce*. Stan i perspektywy. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2007. 113-129.

¹⁷¹ PŠEJA, P. Nacionalistické strany v České republice. In DANČÁK, B., PŠEJA, P. (eds.) *Nacionalistické politické strany v Evropě*. Brno: Masarykova universita v Brně, 1999.

¹⁷² Na základě Pšejovy analýzy (viz poznámka pod čarou č. 171), takovou stranou může být mimoparlamentní Dělnická strana sociální spravedlnosti (DSSS), která však v současnosti lavíruje na jednoprocenních ziscích ve volbách prvního řádu.

¹⁷³ MARKOWSKI, R. *Populizm a demokracja*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, 2004. s. 75.

¹⁷⁴ BUMETKO, K. „Kościół obok prawa.“ In: *Polityka*, No. 13. (březen 2008).

letech došlo po zhroucení postkomunistické levice k posílení duality na ose vyjadřující kulturně-hodnotové a liberálně-konzervativní ukotvení polského elektorátu. Jeho součástí je dělení pravice na městskou liberální (reprezentovanou OP), a nacionálně-konzervativní (kterou zastupuje především PiS), která představuje a do jisté míry kopíruje konflikt na štěpné linii církev-stát, i na nacionalistické linii. V České republice se linie církev-stát stala slabší, možná nejslabší v celém regionu Visegrádské čtyřky. Jediná KDU-ČSL akcentovala témata související s touto linií, a to pouze v 90. letech, po roce 2000 se vliv této již tak slabé konfliktní linie marginalizuje docela.

Prvenství si Česká republika připisuje v prosazení témat související s postmateriální konfliktní linií. Před volbami do české Poslanecké sněmovny v roce 2006, a také těsně po nich se zdálo, že Strana zelených má potenciál stát se hlavním leaderem v otázkách konfliktní linie materialismus-postmaterialismus a ovlivnit tak stranický systém, který do té doby sledoval hlavní osu s dominující socioekonomickou konfliktní linií transformace. Ukázalo se však, že Česká republika není téma „postmateriálního posunu“¹⁷⁵ dostatečně relevantní. Částečně to bylo způsobeno tím, že ve volbách 2006 nebyla Strana zelených zvolena primárně pro své zaměření a volební program, ale spíše díky alokaci protestních hlasů voličů nespokojených s již etablovanými subjekty českého politického systému. Druhý důvod neúspěchu může být přisuzován neschopnosti SZ prosadit svůj „zelený“ program a po získání mandátů dala přednost socioekonomické konfliktní linii transformace.¹⁷⁶ V Polsku se od roku 1989 neobjevila relevantní strana, kterou bychom mohli označit za postmateriálně zaměřenou. Obecně postkomunistické země mají do budoucna potenciál rozvoje konfliktní linie materialismus-postmaterialismus, faktické prosazení brzdí dozvuky transformace a nutnost dalších ekonomických reforem. V současnosti můžeme říci, že materiální témata převažují a postmateriální hodnoty jsou stále upozaděny.

Poslední konfliktní linie, která měla vliv na formování stranických systémů zkoumaných zemí, byla štěpná linie město versus venkov. V případě České republiky tuto linii částečně reprezentovala a dodnes reprezentuje KDU-ČSL. V případě Polska se

¹⁷⁵ STRANA ZELENÝCH *Volební program Kvalita života*. [online]

<http://www.zeleni.cz/59/rubrika/volebni-program-kvalita-zivota>, 2006. (26. 4. 2014).

¹⁷⁶ KOPEČEK, L. *Pracovat na své sebedestrukci, to už patří k vlastnostem zelených stran*. [online]

http://zpravy.idnes.cz/pracovat-na-sve-sebedestrukci-to-uz-patri-k-vlastnostem-zelenych-stran-1nl-/kavarna.asp?c=A090309_183606_kavarna_bos, 2009. (11. 4. 2014).

na této linii vyprofilovaly hned dvě relevantní strany polského stranického systému: PSL a Sebeobrana.

Ve zkoumaném období se konfliktní linie v České republice stabilizovaly a jako primární linie udávající české politice podobu a směr se prosadila socioekonomická linie transformace. Odklon od socioekonomické linie transformace naopak zaznamenalo Polsko a jeho stranický systém. Obě velké strany, které polský volič vnímá jako zcela odlišné protipóly a konkurenti, jsou postsolidaritní a pravicové. PiS a PO se proti sobě vymezují na konfliktní linii mezi tradicionalistickým, konzervativně pro-národní až mytologickým přístupem (PiS) a přístupem modernistickým, liberálně orientovaným (PO).¹⁷⁷ Další konfliktní linie se ve sledovaném období neprosadily, případně nehrály tak silnou roli, aby dokázaly ovlivnit stranické systémy obou zemí.

¹⁷⁷ SZCZERBIAK, A. 'Social Poland' Defeats 'Liberal Poland'? The September–October 2005 Polish Parliamentary and Presidential Elections. In: *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 23, No. 2, (červen 2007), s. 203–232.

Závěr

V průběhu své práce jsem představil základní teorie týkající se vývoje stranických systémů. Dále jsem popsal vývoj stranických systémů v České republice a Polské republice. V této analýze jsem se předně zabýval postavením rozhodujících aktérů v zkoumaných stranických systémech. Dále jsem se věnoval hodnocení stranických systémů z hlediska jejich koncentrace a dynamiky vnitřního fungování. Důležitou součástí mé analýzy bylo popsání vzájemných vztahů relevantních politických subjektů.

Česká republika, na rozdíl od svého severního souseda, se od roku 1989 nepotýkala s extrémním multipartismem, zejména díky konstrukci volebního systému, který vyžadoval 5% klauzuli pro vstup do dolní komory Parlamentu ČR. Přítomnost antisystémové a nereformované KSČ, potažmo KSČM ve stranickém systému ČR zabraňuje jednoznačnému zařazení do Sartoriho typologie, avšak ostatní znaky českého stranického systému (počet stran, jejich ideologická vzdálenost, atd.) jasně ukazují na tzv. umírněný multipartismus. Ve volbách 2010 a zejména v posledních volbách 2013 však můžeme vidět zvýšenou nestabilitu relevantních subjektů. Poměrně vysoké zisky ODS a TOP 09 z let 2010 se významně snížily a ve volbách 2013 do parlamentu pronikly subjekty zcela nové, z nichž ANO 2011 obdrželo vysoký počet hlasů. To může napovídat, že český stranický systém bude do budoucna mnohem proměnlivější.

U Polska s použitím Sartoriho typologie můžeme tvrdit, že s postupným snížením relevantních parlamentních stran, umírňující se polarizací a centripetální tendencí se polský stranický systém dostal od atomizovaného stranického systému k omezenému pluralismu. Na druhou stranu nelze tvrdit, že by zmíněné změny měli vliv na zvýšení ideologické rozmanitosti, jelikož struktura stranické soustavy zůstává díky silnému konfliktu mezi PO a PiS bipolární.¹⁷⁸

V další části své práce jsem se pokusil zachytit formování daných stranických systémů z hlediska teorie cleavages, tak jak je pojmají autoři V. Hloušek a L. Kopeček. Na závěr své práce jsem ve zjednodušené podobě popsal vývoj volebních systémů obou zkoumaných zemí. Stabilnější stranický systém z hlediska konfliktních linií můžeme hledat v České republice. K ustálení došlo v polovině 90. let, od kdy dominance silné

¹⁷⁸ PO a PiS vznikly odtržením od AWS v roce 2001, dominance jako dvou největších polských politických stran trvá od předvolebního klání v roce 2005.

socioekonomické konfliktní linie nebyla narušena žádnou z případných nových konfliktních linií.

Stranický systém Polska byl z hlediska konfliktních v průběhu 90. let mnohem méně stabilní, což bylo zapříčiněno především tím, že tamní nejsilnější politické strany akcentovaly spíše modifikovanou verzi sporu o podobu režimu než socio-ekonomická témata. Dnes polský stranický systém ovlivňuje štěpení kombinující nacionalistickou konfliktní linii a linii stát versus venkov. Jelikož dominance hlavních subjektů PO a PiS i po posledních volbách 2011 trvá, nelze očekávat, že by se mohla zásadně prosadit jiná konfliktní linie.

Summary

The main intention of my master thesis is to analyse the denominational and electoral system development in the Czech Republic and Poland after 1989 (post-communist period), to consider objectively the causal relations between structural evolution and system functioning based on the used electoral systems and their parameters.

I have briefly introduced the theoretical concepts related to the function of denominational systems, then I have mentioned the theoretic sources – the philosophy of Giovanni Sartori and Jean Blondel that has been employed to evaluate and categorize the types and forms of denominational systems. Stein Rokkan's and S.M. Lipset's work inspired with their theory of cleavages in society – along with the modified theory by Vít Hloušek and Luboš Kopeček applied to post-communist countries of Eastern Europe.

The outcome of the final comparison of both systems focuses on different attributes of the Czech and Polish denominational systems despite both countries laying geographically close and sharing similar history.

Seznam použité literatury a pramenů

- BALÍK, S., HAVLÍK, V. a kol. *Koaliční vládnutí ve střední Evropě (1990-2010)*. Brno: Masarykova univerzita, 2011.
- BENOIT, K., HAYDEN, J. Institutional Change and Persistence: The Evolution of Poland's Electoral System, 1989-2000. In: *The Journal of Politics*, Vol. 66, No. 2 (květen 2004), s. 396-427.
- BLONDEL, J. Party Systems and Patterns of Government in Western Democracies. In: *Canadian Journal of Political Science/Revue canadienne de science politique* 1 (2): 183-203.
- BUMETKO, K. Kościół obok prawa. In: *Polityka*, No. 13. (březen 2008).
- CABADA, L., DVOŘÁKOVÁ, V. a kol. *Komparace politických systémů III*. Praha: VŠE, 2004.
- CHAN, K. Structuralism versus Internationalism in Post-Communist Party System Evolution: The Polish Case. In: *Party Politics*. Vol. 7, No. 5, s. 605–619.
- CHYTÍLEK, R., ŠEDO, J., LEBEDA, T., ČALOUD, D. *Volební systémy*. Praha: Portál, 2009.
- DANČÁK, B., PŠEJA, P. (eds.) *Nacionalistické politické strany v Evropě*. Brno: Masarykova universita v Brně, 1999.
- DUVERGER, M. *Les partis politiques*. 10. vyd. Paris: Armand Colin.
- FLEMING, M. The 2005 Parliamentary and Presidential Elections in Poland: The Geography of Abstention. In: *Debatte*, Vol. 14, No. 2 (srpen 2006), s. 92-118.
- FIALA, P., HERBUT, R. A KOL. *Středoevropské systémy politických stran-Česká republika, Maďarsko, Polsko a Slovensko*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2003.
- GALLAGHER, M., LAVER, M., MAIR, P. *Representative Government in Modern Europe*. Boston: McGraw Hill, 2001.
- HONAJZER, J. *Občanské fórum: vznik, vývoj a rozpad*. Praha: Orbis, 1996.
- HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L. *Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita, 2004.
- HLOUŠEK, V. Konfliktní linie v „postkomunistických“ systémech politických stran. *Politologický časopis*, Vol. 7, No. 4, s. 374-377.
- INGLEHART, R. *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton University Press. 1997.
- JASIEWICZ, K. Knocking on Europe's Door. Voting Behavior in the EU Accession Referendum in Poland. In: *Problems of Post-Communism*, Vol. 51, No. 5, (září/říjen 2004).
- KITSCHOLT, H. *The Transformation of European Social Democracy*. London: Cambridge University Press. 1994.

- KODĚRA, P. Policie už začala rozdávat obvinění. ČSSD žádá demisi premiéra a rozpuštění sněmovny. In: *iHNed.cz* [online], 2013.
- KOPECKÝ, J., VENTUROVÁ, J. Zeman jmenoval Rusnokovu vládu. Čeká, že zabrání tlakům na policii. In: *Idnes.cz* [online].
- KOPEČEK, L. *Pracovat na své sebedestrukci, to už patří k vlastnostem zelených stran.* [online] http://zpravy.idnes.cz/pracovat-na-sve-sebedestrukci-to-uz-patri-k-vlastnostem-zelenych-stran-1nl-/kavarna.asp?c=A090309_183606_kavarna_bos, 2009.
- KOUBEK, J. Polský stranický systém a vyhlídky jeho vývoje po předčasných volbách 2007. *Časopis pro humanitní a společenské vědy*. č. 8, 2007.
- KOWALCZYK, K., TOMSCZAK, Ł. (eds.) *Partie i system partyjny w Polsce. Stan i perspektywy*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2007.
- KUBÁT, M. *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004.
- KUBÁT, M. *Demokracie v Polsku: politický systém Polské republiky (1989-2005)*. Praha: SLON, 2005.
- KUBÁT, M. *Vývoj a proměny státního zřízení Polska ve 20. Století – Institucionálně politická studie*. Praha: Dokořán, 2006.
- KUNC, M. *Stranické systémy v re/konstruaci*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000.
- MALÍŘ, J., MAREK, P. a kol. *Politické strany, vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004*. Brno: Doplněk, 2005.
- MARKOWSKI, R. *Populizm a demokracia*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, 2004. s. 75.
- MLEJNEK, J. Bomba jménem Palikot. In: *Revue politika* [4. 11. 2011; online] <http://www.revuepolitika.cz/clanky/1565/bomba-jmenem-palikot> (22. 3. 2014).
- NOVÁK, M. *Systémy politických stran: úvod do jejich srovnávacího studia*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997.
- NOVÁK, M. Relevance malých stran v demokracii. *Politologická revue*. roč. 5, č. 2, 1999.
- NOVÁK, M., LEBEDA, T. a kol. *Volební a stranické systémy – ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá voda: Nakladatelství a vydavatelství Aleš Čeněk, 2004.
- OTÁHAL, M. *Podíl tvůrčí inteligence na pádu komunismu – kruh nezávislé inteligence*. Brno: Doplněk, 1999.
- PRZEWORSKI, A. (1985). *Capitalism and Social Democracy*. New York: Cambridge University Press.
- PŠEJA, P. *Stranický systém České republiky – Politické strany a jejich vývoj 1989-1998*. Brno: CDK, 2005.
- ROKKAN, S., LIPSET, S. M. *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New Your: Free Press, 1967.

- RAE, D. W. *The Political Consequences of Electoral Laws*. New Haven: Yale University Press. 1971.
- ŘEZNÍK, M. *Stručná historie států*. Praha: Libri, 2002.
- SARTORI, G. *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*. Praha: CDK, 2005.
- STRMISKA, M., HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L., CHYTILEK, R. *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, 2005.
- ŠAFAŘÍKOVÁ, V. *Transformace české společnosti (1989-1995)*. Brno: Doplněk, 1996.
- SZCZERBIAK, A. Old and New Divisions in Polish Politics: Polish Parties' Electoral Strategies and Bases of Support. In: *Europe-Asia Studies*, Vol. 55, No. 5. (červen 2003), s. 729-746.
- SZCZERBIAK, A. 'Social Poland' Defeats 'Liberal Poland'? The September–October 2005 Polish Parliamentary and Presidential Elections. In: *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 23, No. 2, (červen 2007), s. 203–232.
- TAAGEPERA, R., SHUGART, M. S. *Seats and Votes: The Effects and Determinant of Electoral systems*. New Heaven: Yale University Press. 1989.
- WIATR, J. (ed.) *Demokracja Polska, 1989-2003*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, 2003.
- ZUBRZYCKI, G. "We, the Polish Nation": Ethnic and Civic Visions of Nationhood in Post-Communist Constitutional Debates. In: *Theory and Society*, Vol. 30, No. 5. (srpen 2001), s. 629-668.

www.revuepolitika.cz

www.volby.cz

www.wybory.pkw.gov.pl

Dokumenty:

ANO 2011 *Program ANO 2011* [online]. <http://www.anobudelip.cz/cs/onas/program/volby-2013/zkraceny-program/>, 2014.

ČESKÁ TELEVIZE *Sobotkova vláda dostala důvěru - po 11 hodinách řečnění* [online]. <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/263273-sobotkova-vlada-dostala-duveru-po-11-hodinach-recneni/>, 2014. (16. 4. 2014).

STRANA ZELENÝCH *Volební program Kvalita života*. [online] <http://www.zeleni.cz/59/rubrika/volebni-program-kvalita-zivota>, 2006.

ÚSVIT PŘÍMÉ DEMOKRACIE TOMIA OKAMURY *Program hnutí* [online]. <http://www.hnutiusvit.cz/program-hnuti/>, 2014.

Záznam o 11. hlasování 57. schůze Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky dne 7. srpna 2013, o žádosti vlády ČR o vyslovení důvěry, *Digitální repozitář PS PČR* [online].